

Itzulpenak

ALBERT CAMUS

GIZON ZUZENAK

Itzultzailea: XALBADOR GARMENDIA
Edizio prestatzailea: PATRI URKIZU

ALBERT CAMUS

(Mondovi-Aljeria 1913 – Villeblevin-Frantzia 1960)

ALBERT CAMUSen bizitzaz eta idazlanez ohar xume batzuk emango ditugu hemen aurkezpen beharrik ez duela jakin arren. Frantses idazleak literatura mota anitzetan saiatu zuen bere adimen eta luma zorrotza. Kazetari, eleberrigile, antzerkigile eta entseiugile gisara. Bere obra engaiamendu humanistarekin loturik dago, justiziaren aldeko eta giza duintasunaren defentsaren borrokarekin.

Mondovi, Aljeriako herrirka batean jaio zen 1913ko azaroaren 7an. Aita, laboraria, Gerra Handian izandako Marneko batailaren zaurien ondorioz hila. Ama, espainiar etorkikoa. Umezurtz gelditzean, aitaren hu-

tsunea dela eta amonaren etxera igarotzen dira Aljer-era bizitzera, hain zuzen, auzo pobre batean.

Hamar urte zituela Louis German irakaslea ohartzen da Alberten buru azkar eta argiaz eta ikasteko burtsa lortzen dio, Bugeaud Lizeoan hasten delarik 1924ean eta 1930ean batxilerra bukatzen. Urte honetan medikuek tuberkulosia aurkitzen diote eta Albert ohartzen da naturaren eta bizitzaren krudeltasunaz. Literatur ikasketa bereziak hasten ditu eta Jean Grenierrek, duen Filosofia irakasleak eragin handia izanen du haren ideietan.

Simone Thé-rekin ezkontzen da 1933an eta 1934ean Partidu Komunistako alderdikide egiten da. Dena den, bi lotura hauek handik bi urtera desegingo ditu. Bigarrena Partiduak Arabeekiko hartutako erabakiengatik. 1937an Filosofian lizentziatura lortu ondoren, eta osasun egoerak agregazio prestatzea uzten ez dion arren *L'Envers et l'Endroit*, (*Aurkia eta ifrentzua*, 1937) argitaratzen du.

Ordurako beste hiru adiskideekin *Théâtre du Travail* teatro taldea sortua zuen, -geroago *Théâtre de L'Equipe* deitua-. Arjelian barrena aurkeztu zuten Asturiaseko erreboluzioaz (*Révolution dans les Asturies*, 1935) moldatu zuten testua. Lan ezberdinetan arituko da ikasketak jarraitzearen eta Diploma lortzeko idazten duen testuak, irakurketa ugariaren ondoren (Epikteto, Pascal, Kierkegaard, Malraux, Montherlant...), honako titulua darama: *Les rapports de l'héllénisme et du christianisme à travers les oeuvres de Plotin et de saint Augustin*.

Radio-Alger teatro taldearekin Aljerian zehar arituko da moldatuz zenbait idazleren obrak, hala nola Malraux-en *Le Temps du mépris*, Gideren *Retour de l'Enfant prodigue*, Eskiloren *Prometeo*, bera ere antzezleri lanetan arituko delarik, adibidez, Dostoievskiren *Karamazov anaiak* teatroratzean.

Teatroaz at bere beste afizio handia futbola zuen eta hiru urtez RUA (*Racing Universitaire d'Alger*) ekipoan atezain bezala jokatu zuen, non ikasi omen zuen, zioenez, zuzenki eta bortizki jokatzen, eta elkartasunaren balioak estimatzen.

Partidu Komunistatik gertu zen *L'Alger Républicain* egunkarian kaze-tari lanetan aritu zen ere 1938az geroztik, baina hau ere debekatua izango da 1940an.

Erbesteratzen da Parisera eta hemen kokatuz berrezkontzen da Francine Faurekin, zeinarekin bi haur izanen dituen. Parisen erredakto-

re zuzendariaren idazkari bezala lan egingo du *Paris Soir*-en. Gallimard argitaletxean plazaratuko ditu 1942an *L'Étranger* (Arrotza, J.M. Agirrek euskarara itzulia 1970an, bai eta X. Galarretak 2000ean), eta *Le Mythe de Sisyphe* (*Sisyforen mitoa*, X. Kintanak itzulia 1992an).

Hurrengo urtean erresistentziako kide egin zen, *Combat* izeneko mugimenduaren partaide, eta izen bereko egunkariaren zuzendaritza hartu zuen (1944-46). Jarraian honako idazlanak plazaratuko ditu: 1947an *La Peste* eleberria (Izurria, I. Tapiak itzulia 1992an); 1948an *L'État de siège*; 1949an *Les Justes* (Gizon zuzenak bezala X. Garmendiak 1966an itzulia); *L'Homme revolté* (1951); *L'Été* (1954), *La Chute* (1956), *L'Éxil et le Royaume* (1957), eta besteren artean azkena, bere autobiografia amaigabea: *Premier Homme* (1994).

Lan guztiotan eta adierazpen publikoetan, azpimarratu dugun bezala, bere sen humanista eta gizon engaiatuaren nortasuna nabarmenduko da. Frankismoaren aurka Espainiako gerra zibilean, Japonen 1945ean bonba atomikoaren jaurtiketaren aurka, 1947an Madagaskarren gertatu sarraskiaren kontra, 1956an Hungarian gertatu errepresio sobietikoaren aurka, eta Aljeriako gerraren kontra –zeina benetazko zorigaitz pertsonala gisara bizi izan zuen, zeren eta 1954ean hasitako gerraren aurkako bere bake deiak inongo arrakastarik ez baitzuten lortu-. Hala bada, eta besteak beste, iraultza eta solidaritatea aldarrikatzen du beti bere obretan.

L'Homme revolté liburuak Jean-Paul Sartre adiskidearen errebistan (*Les temps modernes*, 1952) Francis Jeansonengandik jaso zuen kritikak guztiz haserretu zuen, zeren eta kexu izanen baita komentarioak dituen hutsune, tesiaren desitxuratze eta biografia asmatuak direla medio. Sartrek abstentzionismoaz salatuko du Camus, eta honek haren kolaboratzaileak nahiko lukeela gauza ororen kontra asaldatzea, Estatu komunisten kontra ezik. Beraz, estalinismoaren eta existentzialismoaren inguruan izandako eztabaida eta jarrera polemiko zenbaiten ondorioz haserretu egingo dira garai bateko adiskideak.

Nobel Saria jasoko du 1957ko abenduan, bere obra osoaren ordain moduan, Akademia Suediarrak dioen legez, argitzen duelako sakontasunean egungo arazoek gizonaren kontzientzian sortzen duten kinka larria. Bere sari-solasa Stockholm-en gaztetan ukan zuen irakasleari, Louis Germain-i eskaini zion, esaldi ospetsu bilakatuko zen hura ere bota zuelarik solasean: *Justizian sinesten dut, baina nire ama defendituko dut justizia baino lehenago*.

Auto istripu batean 1960ko urtarrilaren 4ean hil zen bere adiskide Michel Gallimard, Gaston editorearen ilobarekin zihoala amaitu gabeko *Premier Homme* titulua zuen oroitzapen biografikoen orijinala gainean zeramala, eta beste liburu zenbaiten artean Shakespeare-ren *Othello* eta Nietzsche-ren *Le Gai Savoir*.

Mintza gaitetzen, bada orain aurkezten dugun testuaz. Alegia, *Gizon zuzenak* antzerkiak, Terrorismoaren tragediaz. Honelaxe titulatzan du hitzez-hitz Pierre-Louis Rey literatur kritikariak (*L'avant-scène, théâtre. Une pièce, un dossier, une actualité. 1 mars 2010. N° 1279. Les Justes. Albert Camus. Mise en scène de Stanilas Nordey, 63-65.*) eta Camusen antzerkien edizio prestatzaileak, hala nola haren obrei buruzko entseuiak (*Camus, une morale de la beauté*, (Sedes 2000), eta *Camus, L'Homme révolté* (Gallimard 2006)) plazaratu dituenak beste zenbait lanen artean.

Camusek sozialista-iraultzaileen mundua Nicolas Lazarevitch libertario belgiar adiskideari esker ediren zuen 1946an, zeinak bultzatu zuen Boris Savinkov-ek idatzitako *Souvenirs d'un terroriste* memoriak irakurtzera, hala nola Louis Guilloux-ek gaiaz bere liburutegian zeuzkan liburuxka eta idazkiei esker.

Gizon zuzenak, 1949ko abenduaren 15ean aurkeztu antzerkian ahalegin guztiak jarri zituen, dio, eta bere onena eman omen zuen Camusek. Urte bat lehenago antzoki berean, Théâtre Hebertot-en *L'État de siège*-n hogeita hiru emanaldiren ondoren erretiratu bide zuen. *C'est un four*, frakaso bat da, idatzi zion bere irakasle izan zen Jean Grenier-i 1949ko urtarrilaren 15ean, Jean-Louis Barrault teatro zuzendariarekin moldatu antzerki maitatuenaz.

Les Justes-en, justiziaren desioa eta besteen bizitza errespetatzeko gogoaren arteko duda-mudak harturik leit-motiv gisara, zalantza modu tragikoan bizi duten pertsonaia batzuek aurkezten ditu. Eta nihilismoak gizartean dakartzan ondorio okerrak salatzearen Dostoievskiren *Les Possédés* eleberrian, 1959an, hamar urte geroago taularatu zuen obran oinarritu zen.

Hannah Arendt filosofo judu eztabaidatuak eta *Les Origines du totalitarisme* liburuaren egileak, Parisen egon zelarik 1950eko urtarrilan, ikusi zuen *Les Justes* antzezikizuna, eta guztiz ederretsi zuen. Bi urte geroago hitzegiten duenean egilearekin 1952ko apirilaren bukaeran liluraturik gelditzen da ere gizonarekin, diolarik *L'Homme révolté* liburua fun-

tsezkoa dela nihilismoaren kritika burutzeko, bera ere puntu anitzetan ondorio berdinetara iritsi baita.

Le Malentendu, *Caligula*, *L'État de siège* eta *Les Justes*. Lau antzerki nagusi sei urtean. Baina bere kaieretan jada 1941erako idatziak zituen ohar batzuek *Caligula*-rako. Aingeru beltza, giza akabatzailea, gero eta beltzago bilakatuko den heinean gero eta gutxiago izanen dena aingeru. *Le Mythe de Sisyphe* eta *L'Étranger* sortu zituen unean bururatua, absurdoaren zikloari dagokio. Munduaren zentzugabekeriari ematen dion erantzun desegokia enperadore zoroak, azkenean bere buruaz beste eginez bukatzen baitu.

Esan bezala, 1935ean aipatu *Théâtre du Travail* taldea sortu zuen Aljeriako Padovani mainutegian, Bab-el-Qued auzoan, eta *Révolution dans les Asturies*, Malraux, Eskilo eta Gideren antzezlanak errepresentatzen dituzte, baina gerrarekin sakabanatu egin ziren taldekoak. Gero-ra beste moldaketa zenbait eraman zituen ere oholtzara, hala nola *La Devoción de la Cruz* (Calderón, 1953), *El Caballero de Olmedo* (Lope de Vega 1957), *Les esprits* (Lariney, 1953), *Un cas intéressant* (Buzzati, 1955), *Requiem pour une nonne* (Faulkner, 1956), eta *Les Possédés* (Dostoievski, 1959).

Abangoardia errepresentatzen eta absurdoa sinbolisatzen duen antzertiarekiko (Beckett, Ionesco, Adamov) ez du mespretxua baizik agertuko. Komunista izan ohi zela ez dezagun ahantz eta *Combat*-eko zuzendari. Bere eredia Jacques Copeau izango da eta funtsezko ikusten ditu testua, estiloa eta ederraren bila saiatzea. Pentsatzen du dramaturgiak mundua seriooki hartu behar duela eta ez modu irrigarrian, ikusleekiko komunioaren antzeko zerbait behar duela eraiki. Eta Jean-François Devay-k teatro komentariogileak zioenez (*Combat*, 1949), Camusek idatzi antzerkien artean, hau da estilo dramatiko argiena, bilutsena, dirdiratsuenak daukana (*aussi net... aussi depouillé ...aussi fulgurant*), non historiak sinboloak baino axola gutxiago duen.

Eta zergatik hautatu zuen teatroa Camusek? Elkarriketetan erantzuten zuenez, bertan zoriontsu sentitzen zelako, eta idazle ofizioak sortzen zion nekeetarik ihes egiteko formula iruditzen zitzaielako. Hala-xe zioen, hain zuzen: dakidana, nire morala tipia izanik, futbol zelaietan eta antzokietan, nire benetako unibertsitateotan ikasia dut.

Lot gakizkion orain *Gizon zuzenak* izan zuen itzulpena eta harrera Euskal Herrian aurkezteari.

Idoia Gereñuk JARRAI (1959-1968), *abangoardiako euskal teatroaren ikur*, Interneten irakur daitekeen doktore tesian dioenez, 1966an Iñaki Beobide, Ramon Saizarbitoria eta Mikel Forkada Maulera joan ziren egun pasa eta Xalbador Garmendiari *Les Justes*, antzerkia itzultzeko eskatzera. Honak baiezkoa eman, eta itzulpen mekanografiatua, *Zaldibi-n, 1966-garren-go agorrilaren 10-ean*, datatzen du.

Xalbador Garmendiak (Zaldibi 1932) Tolosako sakramentinoetan ikasi zuen lehenik. Gero apaizgintzako estudioak egin zituen eta teologia burutzera Erromara joan zen. Handik itzulitakoan *Zeruko Argia* astelekarian zuzendari lanetan aritu zen. Eta Eusko Kontseilu Gorena eratu zenean bera izan zen lehenetariko itzultzailea. Lehenago, ordea, zenbait urrats emanak zituen teatro munduan. 1964ean *Historia triste bat* idatzi zuen eta Ondarroako Lore Jokoetan lehen saria irabazi zuen, zeinak antzeztu zutenean Jarraikoek eliza atarietan apaizek ikuskizunen zerrenda ezartzerakoan 3R-ko sailkapen morala merezi izan zuen. 1969ko *Euskal Elerti* liburuan irakur daiteke, Gabriel Arestiren *Beste mundukoak eta zoro bat*, eta Jose Migel Zumalabe-Anton Santamaria eta Jose Anjel Eizmendiren *Makina* deitu antzerkiarekin batera.

Zaldibitarraren itzulpen ezagunenak honakoak dira: Albert Camus frantses idazlearen *Gizon zuzenak* (1966), Manuel Pedrolo katalanaren *Gizonak eta ez* (Egan, 1969), Tatiana Zarajovaren *Lurraren kondaira* (1970), Antoine de Saint-Exupéry-ren *Printze txikia* (1970), eta Gabriel García Márquez-en *Heriotza iragarritako baten kronika* (1982). Azken hau argitaratu ondoan *Argia* aldizkarian egin zioten elkarrizketan (1982-V-02), honakoa azpimarratzen zuen, *erritmoa oso zail duk itzulpenean orijinalekoa gordetzea, baina fraseak zetozen zetozenean itzuli dizkiat*.

Halere ez dut uste Camusen estilo aratzak zailtasun handirik suposatuko zionik, nabarmen denez gainera begibistaurrean izango zuela Aurora Bernárdez eta Guillermo de Torok egin gaztelaniazko itzulpena (Losada 1960) (orijinalak *Saint Pétersboug*, itzulpenak Petrogrado (gazt. /eusk.); *colporteur* / buhoneru (gazt. /eusk.) ...

Prestatu zuen ikuskizuna Jarrai taldeak, Mikel Forkadaren esku zegoelarik eszenografia eta zuzendaritza. Jaso zuen harrerari begiratzen badiogu, bestalde, Forkadak dioskunez hemeretzi aldiz antzeztu zuten, beraz amortizatutzat jo zitzaketela egin gastuak eta Heléna Strassovari, Pariseko agente literarioari ordaindutako eskubideak, zeinak katalanera itzultzeko eskubidea ere eman zien, ondorengo gutunean ageri zaigunez:

Paris 15 décembre de 1966 .

GRUPO DE TEATRO VASCO JARRAI
Narrica 31, 1 / SAN SEBASTIAN (Espagne)

Messieurs.

Comme suite à votre lettre du 29 octobre, je vous prie de trouver ici-joint, en double exemplaire une lettre contrat vous autorisant à représenter en langue basque la pièce de Albert Camus LES JUSTES. Voulez-vous m'en retourner un exemplaire revêtu de votre signature pour accord et je vous enverrai alors un exemplaire signé du Propriétaire du droits.

Veuillez agréer, Messieurs, l'expression des sentiments les meilleurs.

Hélène Strassova.

Emandako ikuskizun zenbaiten urratsei jarraikiz honako zerrenda lortu dugu, nabarmentzen delarik, Donostiako *Teatro Principal*, antzoki gisara.

Donostia, Antzoki zaharra	1967- III-12, -IX-23, XI-23
Ordizia Etxezarreta antzokia,	1967-III-19,
Tolosa, Gorriti	1967-III 27
Bilbao, Ayala	1967-IV-16, 23
Zarautz, Zinema	1967-IV-28
Errenteria, Alameda zinema	1967-V-9
Hernani, Aitor antzoki	1967-IX-5
Urretxu, Pasiotar antzokia	1967-IX-16

Donostiako Antzoki zaharreko iraileko ikuskizunaren esku programan ageri denez honakoak ziren antzezleriak:

Dora Dulebov	Arantxa Gurmendi
Dukesa Handia	Mari Karmen Uranga
Ivan Kaliayev	Xabier Lete
Stepan Fedorov	Jose Antonio Azpiroz
Boris Annenkov	Iñaki Beobide
Alexis Voinov	Jose Manuel Esnal

Skouratov Jose Maria Aristi
Foka Joseba Goñi
Presondegiko mutila: Juan Mari Inda

Dora Dulebov pertsonaia Dora Brilliant (1880-1907) benetazko pertsona historikoagan dauka etorkia. Hau Partidu Sozialista Iraultzaileko partaide zen, eta atentatuak prestatzen parte hartu zuen, eta zehazki Camusek aipatzen duen Serge Duke Handiaren kontrakoan. 1905eko abenduan preso hartu zuten eta Pierre-et-Paul presondegian eduki. Burua galdu zuen eta 1907ko urrian hil zen.

Dukesa Handia deitua Elisabete Fedorovna da (1864-1918), Serge-ren emaztea. Boltxebikeek presondegiratu zutelarik bizirik bota zuten Uraletako Alapaievsk mehatzetara, eta bere gorputza 1918ko urrian altxatu zuten, hiria Koltxak almiranteak boltxebikeei kendu zienean. Eliza katolikoak 2000. urtean sailatu bilakatu zuen.

Ivan Kaliaïev Varsovian lanean ari zen ertzain inspektore errusiar baten familian jaiotzen da 1877an. Ama poloniarra du. San Petersburgoko Unibertsitatean hasten ditu ikasketak 1897an, baina laster bidaltzen dute bertatik gobernuaren kontrako manifestazio batean parte hartzeagatik eta Ekaterinoslav-era desterratzen dute. Hogeita lau urtekin jaidura marxista duen Errusiako langile sozial-demokraten partiduan sartzen da, baina laster uzten du pentsatuz teoriarik murgildurik dagoela soilik, eta ez ekintza iraultzailean. Garaian austrohungariar inperio esparruan zegoen Galizako Lemebergo unibertsitatean inskribatuko da, non iraultzaile errusiarrekin batuko den. Halako batean, Berlinen delarik, preso hartuko dute berriro propaganda iraultzailea aldarrikatzen zuen panfleto batzuekin harrapatu zutelako. Agintari errusiarrengana eramaten dute eta epe labur batez Varsoviako kartzelan egon ondoren Iaroslav-era erbesteratzen dute. Hemen Boris Savinkov eta Alexei Remozov iraultzaile sozialistekin adiskidantza harremanak lotzen ditu, eta oharitzen da errejimene inperialarekin amaitzeko nahita nahiezko bezala dela ekitaldi terroristak burutzea. Evno Azef SR-ren borroka erakundeko aitzindariarekin topo egiten du, eta bera prestatzen da hilketa politikoak burutzeko. Erretserbako ekintzaile gisara parte hartzen du Sazonov-ek Plehve kontea hiltzen duenean, eta beraz, ez du bonbarik erabili beharrik. Eta hurrengo hilketa Nikolas II.aren osabarengan begitantzen dute, Errusiako Serge Duke-Handia, Moskuko gobernadorea. Ekintza 1905eko otsailaren 15erako prestatua dago, Gurutze Gorriaren alde an-

tolatu Bolchoiren ikuskizunera dohan une batean, bidean. Baina bonba Duke Handiaren karrosaren kontra jaurtikitzeko mementoan Kaliaiev-ek atzera joko du karrosan ikusten baititu Elisabete dukesa eta honen iloba gazteak, Dimitri eta Maria, eta ez botatzea bonba, ez hiltzea emaztea eta haurrak erabakitzen du. Bi egun geroago, ordea, Duke Handia bere Moskuko egoitzara hurbiltzen denean, kotxe gidaria eta duke-handia bonba batek akabatzen ditu. Kaliaiev detenitu egingo dute berehala. Eta epaiaren ondoren, preso dagoelarik ziegan Duke Handiaren alargunak, Elisabete dukesak bisita egingo dio. Eta 1905eko maiatzaren 23an Schlüsselburgeko gazteluan urkatuko dute.

Boris Annenkov Boris Savinkov (Jarkov 1879-1925) Partidu sozialista iraultzailearen zuzendari izan zenaren pertsonaia historikoan dauka etorkia. Familia noblekoa, 1909an Parisen zelarik *Zaldi horia* nobela idatzi zuen burutzen zituen atentatuez, eragile bezala baina ez egile.

Alexis Voinov Piotr Koulikovski, irakasle gazte eta erakundeko partaide historikoarengan dauka etorkia. ...

Albert Camusek azpimarratzen duen bezala aitzin-solasean pertsonaia guztiak errealak dira, izen batzuk aldatuxeak ezarri arren.

Aipatu bezala, izan zuen oihartzunik obrak, beraz, kontutan hartuta zein emankizun gutxi izaten zituzten garaiko euskal antzerkiek, bai halaber prentsan iruzkinik.

Miguel Azpiatzuk adibidez (*Unidad*, 1967-13) *Rincón del Teatro* sailean komentatzen du Camusen obra hain sakona izanik, hainbeste kezka filosofiko eta humanistiko dituena, egokiagoa dela irakurtzeko antzezteko baino. Ikuskizuna *korrektoa* izan zela, pertsonaia bakoitzaren ezaugarriak aipatu eta ongi azpimarratuak daudela obran duda eta zalantzak, sakrifizioa hutsala, agorra bilaka daitekeelako. Ongi marraztuak zeudela ere poliziaren razionaltasuna eta Dukesa alargunaren erlijiotasuna. Antzezleei zegokionez nabarmendu behar zela Arantza Gurmendi Doraren paperean, Xabier Letek, aldiz, testuaren zama daramanak laugarren ekitaldian oihu gehiegixko bota zituela, Camusen esentziatik urrunduz; eta tamalez antzezkizunean zegozkion isiltasun uneetan apuntadoreari entzuten zitzaiola, ez zena batere polita, eta ohar hau zabaltzen ziela teatro afizionatuko talde guztiei.

Teodoro Goñi de Ayala, (*El Diario Vasco*, 1967-III-14), kazetari tolosarrak, *El Popular* egunkariaren sortzaileak, Panaman kontsula izandakoak, *El Diario Vasco*-n erredaktore buru eta Zine-Teatro sailaren arduradunak

txalotzen du Jarrai taldeak euskal teatroa modernizatzen egiten ari den ahalegina, –garo usaina kentzen, Iñaki Beobidek *Jakinen* 2004-ko elkarriketa batean azpimarratuko duen bezala–, eta hautatzen dituen autoreak. Bestalde, ikuskizuna *discreto*-a izan arren azpimarratzen du Mikel Forkadaren muntaia eta zuzendaritza oso zaindua izan zela.

Jabier Aramburu (*La Voz de España*, 1967-III-14) kazetariak, gaztelaniaz ere honek, noski, jende ugari bildu zela aipatzen du, igande goizeko hamaika t´erditako ikuskizunera. Indar haundia duela testuak, baina gai garrantzitsu horiek tratatzen dituenean ezin duela alde batera utzi bere barneko poetikotasuna. Nola kontrajartzen dituen Yanek Yliayev poeta eta iraultzaile idealista Steven Federov, iraultzaile hotz eta gorrotoz betearekin. Jarrai taldeak bere buruari ezarri froga gogorra bikain batekin gainditu zuela, aktore guztiek hala nola zuzendariak beren lanak ongi baino hobeto burutu baitzituzten.

Tolosan martxoaren 27an Teatro Gorriti-n izandako emanaldiaz *Herrria* (1967-III-30), Baionako aldizkariko idazle anonimoak, kazetetan euskaraz idatzitako komentario bakarrenetakoa, honakoa zioen:

Eskuara errex batean ezarria du hori Xalbador Garmendia jaunak. Antzerki hortan Rusiko komunist supiztaile batzu erakutsiak dira borrokan ari gobernu eta hauen polizarekin. Bederazka hartuz, gizon guziak, edozoin eskualdetakoak izan daiten, dira xede onez beteak. Eta bizkitartean elkar hilka ari dituzu. Heien arteko sumindurak eta bihotz-hausteak zauzku agertuak teatro lan huntan.

Gure ikuspen batzu

Lan hori bera ikusiak ginan Miarritzen eta frantsesez. Pariseko teatro ospetsu batzuz. *Jarrai*-koek arras beste molde batez eman dute lan bera. Paristar jokalarien ibilera zen hotz, adimendutsu, etsimendu isil batez joak. *Jarrai*-ek etsimendu bera erakutsi du, beroki... zalapart suhar batez, gogo eta sentimenduak beztituz. Antzerki hori nekea da emateko. Gorapenekoa da mamiz eta bizitasun guti dauka... Lerrosail luzeak ditu, mihia laster behar da ibili, jendeak ez lokartzekoz. Jarraikoek errotik ikasiak zituzten lerro-sail luzeak. Bazen asko jende eta ikusliarrek txalotu dituzte bereziki Elizari eta Aberriari buruz eginak izan diren ateraldi batzu. Jokalari arras onak eta ongi moldaturik kausitu ditugu.

Han hemenka ahatik solas lerro batzu ez gintuen ongi entzuten. Ez ote ziren aski ahozkatuak! Iduritu zauku Gorriti teatro-barnea dela nekea eta dorpea akustikaren aldetik. Karrika be-tean da ere eta kanpoko ojuen burrunba ez da isiltzen. Dena den atsegin hartu dugu gure goresmenik diozkategu lan horren erraile guzieri.

Bilbon, Teatro Ayalan aurkeztu zutenean *Semana de Teatro Vasco* deitu ekitaldien barnean eta Brecht-en *Xistima zoriontsu bat* antzezkizunarekin batera, Gabriel Arestiren itzulpenean, *La Gaceta del Norte* egunkariak dioskunez (1967-IV-17), oso jende gutxi agertu zen antzokian.

Eta urte batzu geroago (*Teatrogintza eta Yakintza*, 1973, 174) Antonio Labaienek, garai batean euskal antzertiaren gidari eta buru izan zenak, emandako iritzia aski ezkorra izan zen, iraultza hitza eta errusiar erreboluzioa aipatzea soilik, antza denez, ez baitzituen oso gogoko:

Saikerak eta nobelagile bezela arras goian jarria? Bada kritika ta jende geienok dramagille kaskartzat joa daukate eta teatroan ez du arrera berorik ukan. Beste orrenbeste gertatu zaio Parantzian (sic) Camus, idazle garai ta Nobel saria irabazleari. Aren **Les Justes** antzerkia euskeratu eta antzeztua izan da gure artean **“Gizon Zuzenak”** izenpean, ez bestelako gauza zalakoan... Ez zekiten maisutzat daukagun Ricard Salvat, euskalteatroaren laguntzaile dugunak artaz emandako iritzia: *“Viendo la obra la ambigüedad esencial de la misma se nos hizo evidente. Pretendiendo ser una obra de corte revolucionario, llegaba a conclusiones muy dentro de la falsa corriente de tragedia iniciada por Racine. Como obra teatral adolece de rigor constructivo y de planteamiento riguroso de la situación dramática, insistiendo en una fórmula teatral absolutamente periclitada”*. Irakurri aal duzute?... Eta antzeko iritzia eman zuan *Le Monde* egunkariaren kritiko dan Robert Kampf, jaunak. Alegia, Gizarte erreboluzioaren kontrako salaketa bat zala...

Ez dut uste Labaienen argudioek sakontasun batere daukatenik, gehiago bailirudike amorratioak, –eta bazterketak– eraginiko iritzia purrustada. Bestalde argi dago obra bere sakontasuna eta ongi eraikitako pertsonaia eta gaien inguruko testuen ondorioz, behin eta berriro antzeztua izan dela.

Gurean, tamalez, gutxitan, baina gaztelaniaz 1983ko ekainaren 24ean. Donostiako Príncipe teatroan estreinaldia izan zuen Maribel Belastegi, zuzendari zutela *Orain* taldekoek. Antzezlarien artean Iñake Irastorza, Blanka Zelestino, Anjel Marco, Ramon Albistur, Pako Sagarzazu, Imanol Sistiaga, Fernando Mikelajauregi, Juan Mari Segues eta beste (Elkarrizketa: *Argia*, 1983-VII-10).

Roberto Herrerok (*La Voz de Euskadi*, 1983-VI-25) aipatzen du, testuak esijitzen duen goi maila artistikoa ia ezinezkoa dela afizionatuen munduan lortzea eta emaitza aski eskasa bezala jotzen du. Aski ezkor, ageri zaigu beraz.

Bere aldetik Santiago Aizarnak (*El Diario Vasco*, 1983-VI-26), literatur kritikari eta idazle oparoak dio, Camusen antzerkia duintasun osoz antzeztu zuela *Orain* taldeak, eta Yanek-en (Anjel Marco), poeta iraultzailearen eskrupuluak eta solasak bortizkeriaren erabileraz injenuoak iruditzen zaizkiola, deshumanizazioaren bidean gaur egungo munduan anitz aurreratu dugunez, baina dena den, egileak pentsarazi beharko ligukeen denboratik at dagoen moralitate lekzioa ematen digula.

Duela gutxi, 2014eko azaroaren 19an Madriden, Mataderoko *Naves del Español* deitu antzokian José A. Pérezek Camusen obraren adaptazio bat egin du, 1905eko Errusiatik 1970eko ETArekin Espainiara alde-aldiak, alegia, espazioa eta denbora aldatuz, eta azpimarratzen du, *Los justos* ETari buruzko obra bat dela, bai, baina kontra. Eta Camusek argi baino argiago erakutsi zigula zein lerro finak bereizten dituen ideiarik ederrenak ekintzarik gorrotagarrienetatik.

Beraz, uste dugu apalki, euskaraz jadanik menderdi Xalbador Garmendiak itzuli eta Jarrai taldekoek antzeztu obra honen testu egunera-tuak plazaratzea merezi duela, mezuak ongi dakigunez ez baitu gaurkotasunik galdu.

Patri Urkizu

Donostian, 2017ko irailaren 18an.

GIZON ZUZENAK

Bost ekitalditan moldatu antzerkia

Mila bederatzirehun eta bosteko otsailean alderdi sozialista iraultzaileko terrorista talde bat bildu da Moskun, tzarraren osaba Sergio Duke-Handiaren kontra bonba bat prestatu eta lehertzeko asmoz. Ekin-tza honen eta aurrekoen gertakizun bereziek moldatzen dute *Gizon Zuzenak* obraren gaia. Erabat bitxiak iruditu arren antzerki honen zenbait gertakizun benetazkoak dira, historikoak. Ez du honek esan nahi, ordea, *Gizon Zuzenak* antzerki historiko bat denik. Baina pertsonaia guztiak benetan errealak dira, izan dira eta diodan eran portatu dira. Nire ahalegina gertatutakoari egiantzekotasuna ematea izan da.

Gorde dut *Gizon Zuzenak* antzerkiko heroearantzat benetazko izena, Kaliayev. Eta ez dut hori egin irudimenaren alferkeriaz, baizik gizon eta emakume haiekiko errespetuz eta mirespenez, zeinak beren urrikal-mendurik gabeko ekintzatik ez diren bihotz-minez sendatu ahal izan. Geroztik, egia da egin direla aurrerapenak, eta beren arimetan tinkaturik zegoen gorrotoa sufrimendu pairagaitza moduan jasankorra bilakatu bide zaiela. Are arrazoi gehiago, beraz, oroitarazteko itzal handi haiek, beren iraultza justua, anaitasun zaila, egin zituzten ahalegin neurrigabeak hiltze hura onartzeko, eta esateko horrela non dagoen gure leialtasuna.

Albert Camus

PERTSONAIAK – Paris 1949-XI-15

Dora Dulebov	Maria Casares
Dukesa Handia	Michèle Lahaye
Ivan Kaliayev	Serge Reggiani
Stepan Fedorov	Michel Bouquet
Boris Annenkov	Yves Brainville
Alexis Voinov	Jean Pommier
Skouratov	Paul Oettly
Foka	Moncorbier
Presozaina	Louis Perdoux

Parisen, Théâtre Hébertot-en, 1949. azaroaren 15-ean eman zen lehendabiziko aldiz *Les Justes* teatro lana, Jacques Hébertott gidari. Salbador Garmendiak eman zuen euskaraz Zaldibin, 1966ko abuztuaren 10ean. Donostian Antzoki zaharrean 1967ko martxoaren 12an antzestu zen estrainaldiz.

O love ! O life ! Not life but love in death.

SHAKESPEARE. *Romeo and Juliet*.

(IV. ekitaldia, 5. agerraldia)

LEHEN EKITALDIA

Terroristen bizilekua. Goizean goizik. Oihala altxatu da, batere hotsik gabe. Dora eta Annenkov daude geldi-geldi. Txintzarri hotsa entzun da. Behin bakarrik, Dora mintzatzeraz doa, baina Annonkov-ek keinu batez isilarazten du. Berehala txintzarriak bi aldiz joko du.

- ANNENKOV Bera da. (*Kanpora doa. Dora, bere hartan gelditu da, mugitu gabe. Annenkov eta Stepan bizkarretik helduta sartu dira.*)
- ANNENKOV Berbera da! Honatx hemen Stepan.
- DORA (*Stepani hurbildu zaio eta eskua hartu.*) Hau poza, Stepan!
- STEPAN Egun on, Dora.
- DORA (*Stepani begira.*) Hiru urte pasatuxeak dira, dagoeneko.
- STEPAN Hori da, hiru urte. Lotu ninduten egunean hain zuzen, zuekin biltzeko nintzen.
- DORA Zain egon ginen. Luzaz egon nintzen zain eta gero eta bel-durtzenago nintzen. Hemen, elkar begiratzeko beldur ginen.
- ANNENKOV Besterik ezinean, berriz ere lekuz aldatu genuen.
- STEPAN Badakit bai.
- DORA Eta han, zer berri dago, Stepan?
- STEPAN Han?

- DORA Bai, han, kartzelan, alegia !
- STEPAN Ahal duenak anka egiten du.
- ANNENKOV Hori da. Suizara sartzerik izan zutela jakin genuenean, poztu ginen gogotik.
- STEPAN Zer gero! Kartzela bat duzu Suiza, Boria.
- ANNENKOV Zer diozu? Han behintzat libro bizi dituzu !
- STEPAN Lurraren gainean gizonik morroi bizi deno, kartzela bat da libertatea. Libre nintzen eta halaz ere, ez nuen egunik pasatu Rusiaz eta han bizi diren esklaboez pentsatu gabe.
(*Isiltasuna.*)
- ANNENKOV Partiduak guregana bialdu zaituenez gero, pozik hartzen zaitugu.
- STEPAN Nahi-ta-ezkoa zen. Asea nintzen. Egin, mugi. (*Annenkov-i begiratuaz.*) Hilko dugu, ezta?
- ANNENKOV Ez dut dudarik egiten.
- STEPAN Bai, berdugo hori hil egingo dugu. Zu zaitugu buruzagi, Boria, eta zuk esan bezala jokatuko naiz.
- ANNENKOV Ez zegoen promesa horren beharrik. Denok gara hemen anaiak.
- STEPAN Diziplina beharrezkoa da. Inoiz ez bezala konprenitu dut hori kartzelan nengoenean. Sozialista partidu reboluzionarioak ezinbestekoa du diziplina. Zer egin eta nola egin ondo ikasirik dugularik, dukea hilko dugu eta tirania deseginduko.
- DORA (*Hurbiltzen zaio.*) Jar zaitetz, Stepan. Bide luzerik egin duzu eta nekaturik zagozke.
- STEPAN Ez dut neure burua sekula nekaturik bilatu. (*Oso isil isila. Dora, eseri egingo da.*) Egiteko guztiak prest al daude, Boria?
- ANNENKOV (*Beste tono batez.*) Hilabete bat bada guretako bi dukearen harat-hunat guztien berri ikasten ari direla. Behar den material guztia Dorak bildurik du.
- STEPAN Herriari emango zaion agiria idatzirik al dago?
- ANNENKOV Bai. Rusiar herriari askatasuna eman gogoz, guduka hartzen den sozialista partiduko taldeak bonbaz txehetu zuela dukeetan haundiena den Serjio, Rusia guztiak jakingo du. Dukearen inguruko gobernante guztiak jakinaren gainean geldituko dira, hots, bonbaz eta metrailetaz ariko garela

- eta ez dugula etsiko alik eta Herria Rusiaren gidari eta jabe jarriko deno. Bai, Stepan, dena dago gertu. Laister heldu da ordua!
- STEPAN Zer egin nezake?
- ANNENKOV Hasteko, eman zaitez Dora laguntzen. Schweitzer-ek zure aurretik hemen egondu zenak hori bera zuen egiten.
- STEPAN Non da? Hil al zen?
- ANNENKOV Hil egin zen.
- STEPAN Nola?
- DORA Azidentez. (*Stepanek Dorari begiratu dio, Dorak begiekin bestera egin du.*)
- STEPAN Zer gehiago?
- ANNENKOV Hori gerora ikusiko da. Zer gerta ere, guk orain arte egin duguna egiten jarraitzeko eta Komite Zentralarekin hartu-emanak eta kontaktuak idukitzeko, zaude prest.
- STEPAN Jakin al daiteke nor diren gure kamaradak?
- ANNENKOV Voinov Suizan ezagutu zenuena, bat. Nahiz eta gazte izan, badut konfiantza harengan. Yanek, bigarrena; ez bide duzu ezagutzen.
- STEPAN Yanek?
- ANNENKOV Kaliayev. Bestela esan, poeta deritzaguna.
- STEPAN Nolako izena terrorista batentzat!
- ANNENKOV (*Barrez.*) Besterik du uste berak. Poesia berez omen da reboluzinario.
- STEPAN Bonbaz egiten da reboluzioa, ez bestela. (*Denak isilik.*) Dora gisako laguntzailea izango nauzula uste al duzu?
- DORA Hala uste dut. 'Uboia ez dadila berriz hautsi, beste arretarik ez dukegu.
- STEPAN Hautsiko balitz?
- DORA Segweitzer horrela hil zen. (*Geldiunea.*) Zer da irribarre hori, Stepan?
- STEPAN Nor ari da barrez?
- DORA Zu.
- STEPAN Halabeharrez, noizpait ateratzen zait barrea ere. (*Geldiunea. Stepan zerbait pentsatzen ari balitz bezala gelditu da.*) Dora, etxe hau desegiteko aski ote litzateke bonba bat?

- DORA Batekin ez zenuke aski. Halaz guztiz ere, danbateko ederra emango lioke.
- STEPAN Zenbatsu behar ote lirateke Mosku osoa desegiteko?
- ANNENKOV Burutik eginda edo zaudel! Zer esan nahi duzu?
- STEPAN Ezer ez.
(*Ate joka norbait; behin bakarrik jo beza; Isilik gelditu dira entzuten. Bi aldiz jo beza. Annenkov kanpora atera bedi eta Voinov-ekin sar.*)
- VOINOV Stepan!
- STEPAN Egun on.
(*Eskuak txoka bitzate. Dorarengana hurbildu eta musu bat eman bezaio.*)
- ANNENKOV Guk nahi bezala al daude gauzak, Alexis?
- VOINOV Nahi bezalaxe.
- ANNENKOV Palaziotik teatroraino dagoen tarte egin al duzu?
- VOINOV Begiak itxita ere dibuja nezake. (*Dibuja beza.*) Zoko-moko, kale estu, bihurgune ... gure leihoen azpitik pasatuko da kotxea.
- ANNENKOV Bi gurutzeok zertarako ipini dituzu?
- VOINOV Plaza txiki bat hemen, emekixeago joango dira zaldiak hemen. Teatroa dagoen parajea hor: zaldiak hor geldituko dira. Nere ustez zerbait egitekoz, hor eman behar da kolpea.
- ANNENKOV Utz zaidazu!
- STEPAN Espiarik bai al dago?
- VOINOV Asko gainera.
- STEPAN Beldurtzen al zaituzte?
- VOINOV Ez nago oso lasai.
- ANNENKOV Nor dagoke lasai haiek aurrean dituela! Ez zaitetz halaz ere ikara!
- VOINOV Ez naiz ezeren ikara. Zera... besterik da...gezur esaten ez naiz ohitzen.
- STEPAN Ba ote gezur ez dionik? Gezurrak taxuz esan, hori da behar dena.
- VOINOV Ez da hori erraza ikasten. Ikasle nintzelarik ikasle-lagunak barrez ari zitzaizkidan, zeren eta ez bainekien txuriari go-

- rri esaten. Buruan nuena esaten nuen. Azkenean Uni-
bertsidadetik kanpora bota ninduten.
- STEPAN Zergatik?
- VOINOV Historia irakasten zigun irakasleak Pedro Haundiak Petro-
grado nola jaso zuen galdegin zidan.
- STEPAN Galdera egokia.
- VOINOV Odolez eta zigorra astinduaz, erantzun nion. Kanpora bota
ninduten.
- STEPAN Eta? ...
- VOINOV Injustizia aipatzea ez zela aski orduantxe konprenitu nuen.
Injustiziaren aurka bizia ematea behar beharrezkoa zela,
alegia. Orain, kontent bizi naiz.
- STEPAN Dena dela, baina orain bereon, gezur esaten ari zara.
- VOINOV Gezur esaten ... hala da. Bonba leher araziko dudanean ez
dut gehiago gezurrik esango.
(*Ate hotsak bi aldiz. Pixka bat egon, eta beste behin entzungo da.
Dora korrika abiatu da kanpora.*)
- ANNENKOV Yanek da hor.
- STEPAN Ez da ate hotsa bera.
- ANNENKOV Lehen ez bezala jotzen du; hori maite du. Beste inork ez
bezala du atea jotzen.
(*Stepanek bizkarra bildu du. Dora norbaitekin ari da hizka-miz-
ka. Dora eta Kaliayev besotik lotuta sartzen dira. Kaliayev barrez
dator.*)
- DORA Yanek? Stepan duzu? Schweitzer-en partez datorrena.
- KALIAYEV Pozik hartzen zaitut gure artean, anaia.
- STEPAN Eskerrik asko.
(*Dora eta Kaliayev jarri egin dira, besteen aurrez-aurre.*)
- ANNENKOV Yanek, dukea dakarkeen zaldigardia ezagutuko ote duzu?
- KALIAYEV Arreta haundiaz bi aldiz ikusmiratu nuen, eta ezagutuko
dut. Goiko kale barrenetik beste milion tartean etorriko
balitz ere, ezagutuko nuke. Denik xehetasunik txikienak
ere ezagutzen dizkiot. Esate baterako, ezkerreko krisailua-
ren kristala tokiz kanpora dauka.
- VOINOV Espiarik bai al dago?
- KALIAYEV Ez gutxi gainera. Halaz guttiz ere, adiskide bezala gara.
Zigarriloak erosten dizkidate. (*Barrez hasi da.*)

- ANNENKOV Pavel-ek baieztu al du eman zaion informea?
- KALIAYEV Aste honetan joango da teatrorra duke buruzagia. Denbora gutxi barru, gainera. Zein egunetan doakean, segurutik jakingo du Pavel-ek eta txartelen bat utziko du atezainaren eskuetan. (*Dorari itzuli, barrez.*) Suertean gara, orain ere, Dora.
- DORA (*Kaliyev-i begira.*) Utzi al duzu alde batera buhoneru ofizioa? Jaun haundi baten itxura daukazu orain. Ederragorik! Zertarako zenukean kapusai hura, izan ere?
- KALIAYEV (*Barrez.*) Egia esan, harro nindagoen nere kapusaiaz. (*Stepan-i eta Annenkov-i.*) Bi hilabete egin nituen buhoneruoen usuarioak ikasten, eta hilabete bat nere koarto txokoan haien itxurak hartzen. Nere adiskideek ez zuten susmo txikienik ere! "Hau duk mutila, hau" zioten. Erregeren zaldiak saltzeko gauza izango uke!". Bide batez, ni bezalako izaten saiatzen ziren.
- DORA Egiten bide zenuen barre gozorik!
- KALIAYEV Ni bezalako batek zer besterik egin zezakeen. Itxura berriak, bizitza berria ... Dena zitzaidan gustagarri.
- DORA Sasi-soineko hauek ez zaizkit batere gustatzen. (*Erakuts beza soinekoa.*) Gainera, ez nolana hikoia: xahar bezain garestia! Boriak beste jantzirik bila zezakeen. Hauexek dira atriZen itxurak! Nere bihotzak zerbait xinpleagorik maite du.
- KALIAYEV (*Barrez.*) Guztiz ederra zaude soineko horrekin.
- DORA Eder! Besterik ez nuke nahi. Baina uztagun hori orain.
- KALIAYEV Zer ba? Zer duzu beti begi triste horiekin, Dora? Gauden alai eta harro. Badago edertasunik, badago alaitasunik. "Nere bihotzak desiratzen zintuen leku baketsu haietan ...
- DORA (*Irribarrez.*) Uda betea nuen hurruputzen arnasetan...
- KALIAYEV Ai, Dora, oroitzen zara beraz bertso horietaz? Barrez zaude? Zer poza sentitzen dudan!...
- STEPAN (*Bapatean.*) Ez dezagun denborarik alferrik gal. Boria, atezaina jakinaren gainean jarri beharko da, ez da?
(*Kaliyev harriduraz beterik begira geldituko zaio.*)
- ANNENKOV Bai. Dora, behera joan nahi al duzu? Eskupekoa ez ahaz. Zure gelan materiala biltzen Voinov-ek lagunduko dizu.
(*Bakoitzak bere bidea har eta atera bitez kanpora. Stepan, zuzen zuzenik, eta bizkor, Annenkov-engana joan da.*)

- STEPAN Bonba, nik leherraraziko dut.
- ANNENKOV Ez, Stepan. Horren kargu egingo direnak izendaturik daude.
- STEPAN Otoi! Mesedez! Zuk dakizu nik bezain ongi zer balioa duen neretzat horrek.
- ANNENKOV Ez. Diziplina bat behar da. Ez dut nik leherraraziko, hementxe geldituko naiz. Diziplina gogorra da.
- STEPAN Beraz, nork leherraraziko du lehendabiziko bonba?
- KALIAYEV Nik. Voinov-ek bigarrena.
- STEPAN Zuk?
- KALIAYEV Zer k harritzen zaitu? Ez ote daukazu nigan aski konfiantzarik?
- STEPAN Esperientzia beharrezkoa da.
- KALIAYEV Esperientzia esan duzu? Behin bakarrik egiten ahal da, zuk dakizun bezala, eta gero... Bi aldiz bota duenik ezagutzen al duzu?
- STEPAN Eta esku irmo -irmaoa.
- KALIAYEV (*Eskua erakutsiaz.*) Begira ezazu. Dardarka hasiko dela uste al duzu? (*Stepan-ek beste aldera begiak.*) Ez duke mugimendu txikienik. Otoi! Tiranoa begion aurrean da, duda mudan nagokeela usteko zenuke? Demagun besoa dardar jarriko zaidala... eta halaz ere ezagutzen dut medio bat tiranoa zerraldo uzteko.
- ANNENKOV Zein?
- KALIAYEV Buru belarri zaldien anka tartera sartu.
(*Stepan-ek bizkarra bildu eta salaren zokondoan eseriko da.*)
- ANNENKOV Ez, ez da beharrezko. Ezusteko bat gertatuez gero saia ihes egiten. Organizazioak behar zaitu, eta ez zaitezke alferrik gal.
- KALIAYEV Zuk esan arabera egingo dut, Beria. Zer ohore, zer ohore haundia neretzat! Ohore horrek merezi bestean jokatuko naiz, segurik!
- ANNENKOV Yanek eta Alexis karruajearen zain dauden bitartean, zu Stepan, kalean geldituko zara. Noizik behin leiho hauen aurretik pasatuko zara, eta alde z aurretik seinalatuturik dukegun keinua egingo diguzu. Herriari eman behar zaion agiria eman-ordua etorri arte, Dora eta biok hementxe gel-

- dituko gara. Suerte pixka bat eta dukea zerraldo eroriko da.
- KALIAIEV (*Bero bero eta urduri.*) Bai, hil egingo dut. Eroriko balitz, zer poza gurea! Dukeak ezer gutxi balio du! Gorago dagoen beste txoririk atzeman behar dugu!
- ANNENKOV Lehenik dukea.
- KALIAIEV Gauzak, zuzenez beste aterako balitzaizkigu, Beria? Begira... Japondarrek egin zutena imita genezako.
- ANNENKOV Zer egin zuten?
- KALIAIEV Gerratekoan, japonetik ez zen errenditzen. Hori baino lehen bere buruaz beste egiten zuten.
- ANNENKOV Ez. Ez ezazu suizidioan pentsa.
- KALIAIEV Zertan pentsa nezake beraz?
- ANNENKOV Terrorismoan, besterik gabe.
- STEPAN (*Eserita dagoen lekutik.*) Norbere buruaz beste egiteko, norbera da biziki asko maitatu behar. Egiatzko reboluzionarioak ez du bere burua maite.
- KALIAIEV (*Bizi bizi, Stepan-i itzuli.*) Egiatzko reboluzionario bat, diozu? Nor naizela uste duzu? Zer dela eta ari zara enekin honela?
- STEPAN Beste egitekorik eduki ez eta, reboluzioa egin gogoz hasten direnak ez zaizkit gustatzen.
- ANNENKOV Stepan!
- STEPAN (*Zutitu eta haiengana hurbildurik.*) Bai, egia esan, gogor ari naiz. Halaz ere, neretzat gorrotoa ez da joko. Ez gaude hemen bata bestea ederresteko. Garaitzeko gaude hemen.
- KALIAIEV (*Goxoki.*) Zer dela eta egiten didazu laido? Beste egitekorik ez nuela eta etorri nintzela, nork dio hori?
- STEPAN Ez dakit. Aldabera ote zaren: buhonerero bezala ibili zara, bertsoak paratu dituzu, zaldien anka tartera botako zenuke zeure burua, eta azkenik, suizidioa... (*Begira, begira.*) Ez dut zugar konfiantzarik.
- KALIAIEV (*Onez onean.*) Anaia, ez nauzu ezagutzen. Bizia maite dut. Zer eginik beti eduki dut. Bizia maite dudalako sartu nintzen reboluzioa egitera, hain zuzen.
- STEPAN Bizia ez baina zuzena, justizia maite dut, bizia bera baino haundiagoa delakoan.

- KALIAYEV (*Ahal duen hobekienik esaten saiatuko da.*) Ahal den bezala gara justiziaren zerbitzari. Onartu ditzagun gure arteko diferentziak. Elkar maite dezagun, ahal balitz behintzat.
- STEPAN Ezin ditekeena da.
- KALIAYEV (*Su eta fu.*) Beraz, zertan zaude gure artean?
- STEPAN Gizon bat hiltzera etorri nintzen, eta ez maitatzera eta are gutxiago harek dukeen diferentzia aitortzera.
- KALIAYEV (*Su eta fu.*) Ez honengatik eta ez horrengatik ez duzu hilko. Gurekin batera hilko duzu eta Rusiaren izenean. Ez dago beste motiborik.
- STEPAN (*Kaliayev-en arabera.*) Ez dut motiboren beharrik. Gau batean eta betirako, duela hiru urte, kartzelan, aurkitu nuen aski motiborik. Ezin nezake sofri...
- ANNENKOV Ask! Eroturik zaudete, ala? Ez ote dakizue nork zer egin behar duen? Denok gara anaiak, denok bat eginik, gure Herria libra dadin tiranoak hiltzeko prest. (*Isil. Denei so.*) Zatoz, Stepan, eman ditzagun seinaleak... (*Stepan kanpora aterako da. Kaliayev-i.*) Ez da ezer pasatu. Stepan asko sofriturik da. Mintzatuko natzaio.
- KALIAYEV (*Txuri-txuri.*) Laido egin dio nere izenari.
(*Dora sar bedi.*)
- DORA (*Kaliayev ikusi-eta.*) Zer gertatzen da?
- ANNENKOV Ezer ez.
(*Atera bedi.*)
- DORA (*Kaliayev-i.*) Zer da gertatzen?
- KALIAYEV Dagoeneko buruz-buru hasiak gara. Ez nau begi onez ikusten.
(*Dora, isilik eseri egingo da. Isilune.*)
- DORA Ez zu eta ez inor duela maite uste dut. Gauza guztiak buka daitezenean, zoriontsuago izango da. Ez zaitez egon triste.
- KALIAYEV Tristerik nago. Zuen guztion maitasuna beharrezkoa dut. Den dena Organizazioaren alde eman dut. Neure anaiak nigandik aparta daitezen, nola sofri nezake? Ez nautela konprenitzen, iruditzen zait batzuetan. Norena da kulpa? Nerea? Izan ere... hala da, ez naiz zuzen mintzatzen...
- DORA Maitatzen zaituzte eta konprenitzen. Stepan besteak ez bezalakoa da.

- KALIAYEV Ez. Badakit zer duen pentsatzen. Schweitzer-ek zioena. “Reboluzionario bat izateko haundiegia”. Ez naizela haundiegi, adierazi nahi nieke. Erotzat jo naute, gauzak bapatean egiten dituenetakoa. Halaz guztiz ere, kausa berberan daukat haiek bezalaxe sinismen osoa jarrita. Haiek bezala eskainiko dut neure burua. Haiek bezala dezaket zuzen juzka, isil joka ditzaket gauzak tapa eta naiteke probetxuzko izan. Guzti hori honela delarik ere, ai! Bizitza oso ederra iduritzen zait. Hor dago koxka. Zoriona maite dut, ederra maite dut! Hori dela eta gorroto diot despotismoari. Nola adierazi hori dena? Reboluzioa egin behar dela, jakina dago! Baina, bizi berria izan dezagun, bizitzari arnas berri bat eman diezaiozun egingo dugu reboluzioa, konprenitzen duzu?
- DORA (Su batean.) Bai... (Isilik egon eta gero, emekixeago.) Heriotzaren ondotik gabiltza halaz guztiz ere.
- KALIAYEV Nor? Gu? ... Zera esan nahiko zenukeen ... Ez da bergauza. Ez, ez da gauza bera. Gainera, hiltzen dugularik, sekula santan gehiago inork inor hilko ez duen mundu berri bat eraikitzeko hiltzen dugu! Kriminal izatea onartzen dugu, lurra inozentez bete dadin.
- DORA Zuk pentsatu bezala gerta ez baledi?
- KALIAYEV Zaude isilik! Ezin daiteke bestela! Zuk esan bezala balitz, Stepan-ek luke arrazoi, eta ederrari txu egin beharrean aurkituko ginateke.
- DORA Zu baino lehenago sartu nintzen Organizazioan. Ez dago hor merezimendu haundirik. Baina, zuk sinisten duzu ...Denok sinistu behar dugu.
- KALIAYEV Sinetsi? Ez. Sinisten zuenik bat bakarra ezagutu dut.
- DORA Trebe eta ausart zara. Egin gogo duzuna hura egingo duzu. Eta, lehendabiziko bonba botatzea, zergatik hartu duzu zure esku?
- KALIAYEV Terrorismo ekintzez mintza ote daiteke, hartan parterik hartu gabe?
- DORA Ez.
- KALIAYEV Lehendabizikoen artean egon behar da egon.

- DORA (Zerbait pentsatuz bezala.) Bai. Lehendabiziko ilaran eta azken momentuan. Har dezagun kontuan. Hor datza trebetasuna, hor behar dugun sua ... zuk behar duzuna.
- KALIAYEV Urte bete honetan ez dut besterik gogoan erabili. Momentu hori noiz etorriko zain bizitu naiz orain arte. Eta orain badakit, hantxe bertan hil nahiko nukeela dukearen ondoan. Azken odol tanta galdu edo bestela bonbaz batera leher eginik kiskali, nere inguruan arrastorik utzi gabe. Bonba zergatik bota nahi dudan, konprenitzen al duzu? Kausagatik nork bere burua hiltzea da, hain zuzen, kausaren heinean egotea. Hor datza nere egitekoaren justifikazioa.
- DORA Heriotza hori berbera nahi nuke neretzat.
- KALIAYEV Bai, zer ederragorik ! Gaeuz, noizik behin, koltxoi gainean jira-biraka ibiltzen naiz. Pentsamentu honek jaten dizkit erraiak, hiltzaile egin gaituzte. Momentu berean ordea, neure burua hilko dudala pentsatzen dut, hilko naizela pentsatzen dut, eta bihotza baretzen da. Barrez hasten naiz, eta haur baten gisan loak hartzen nau.
- DORA Ongi diozu, Yanek. Erabil eta hil. Baina, nere ustez, bada zorion haundiagorik. (*Geldiune. Kaliayev haren beha dago. Dorak, begiak lurrera.*) Urkabea.
- KALIAYEV (*Pasioz.*) Ondotxo dakit zer ari naizen. Atentadua egin momentuan norberak bere larrua han uzten duelarik, zerbait buruturik gabe uzten du. Atentadua eta urkabearen tartean berriz, betikotasun bat dago, gizonak dukeen bakarra beharbada!
- DORA (*Eskutik heltzen dio eta boza larriaz beharturik.*) Eduk ezazu pentsamendu hori beti gogoan. Behar dena baino gehiago pagatzen du gizonak.
- KALIAYEV Zer nahi duzu esan?
- DORA Norbait zerraldo uztera beharturik gaude, ezta? Bizitza bat deuseztatzen dugu, batño, ezta?
- KALIAYEV Bai.
- DORA Baina, lehenik atentadura abiatuaz eta gero urkabera igoaz, bi aldiz ematen dugu bizia. Zor duguna baino gehiago pagatzen dugu.

- KALIAYEV Hori da, bi aldiz hiltzen gara. Eskerrik asko, Dora. Inork ez dezake mingainik mugi gure kontra. Orain, lasai nago. (*Geldiune.*) Zer gertatzen zaizu Dora? Isil-isila zaude.
- DORA Gehiago lagundu nahi zintuzket. Zera...
- KALIAYEV Zer, zera?...
- DORA Eroturik nago, ai!
- KALIAYEV Nitaz uste txarrik al duzu?
- DORA Ez, ez... ez dut zutaz uste txarrik. Schweitzer hilez geroztik noizik behin honelakoxe ideia itsusiak datozkit gogora. Gainera, egitekorik neketsuena zein izango den ez da neri zuri esatea.
- KALIAYEV Denik neketsuena dut egiten gogotsuenik. Maite banauzu, mintza zaitetz.
- DORA (*Hari begira.*) Badakit. Kementsu zara, ausart. Horrek nau beldurtzen. Barre dagizu, bihotz-berotzen zara, liluraz beterik zoaz sakrifizioaren bila. Dena dela, ordu batzuren barru beharko dituzu lilura horiek bazterrera utzi, eta, aldearantziz, ekin. Hobe daiteke hara baino lehenago gauzak zuzen uztea...ez ustekoren bat gerta ez dakizun, ahuleziaren bat...
- KALIAYEV Ez duket ahuleziarik. Esazu, pentsa eta pentsa ari zaren hori.
- DORA Horra: atentadua, urkabea, bi aldiz hil, hori da errazetik egiten. Aski dukezu koraje pixka bat. Baina, lehendabiziko ilaran ... (*Isilduko da, begiratuko dio, eta duda mudan balego bezala geldituko.*) Lehendabiziko ilaran zera ikusiko duzu, eta.
- KALIAYEV Nor ikusiko dut?
- DORA Dukea.
- KALIAYEV Segundo bat eta kito.
- DORA Segundo bat hari begira! Oi Yanek, alde zurretik ikas eza-zu. Gizona edonongoa dela ere gizon da! Dukeak, nork daki, begi gozoak dituzke onenean, Belarriari atz egiten edo irribarrez ikusenezake. Nork daki ez ote duen ebakiondo bat bizarra egiten ari zelarik egina? Momentu horretan begira geldituko balitzaizu...
- KALIAYEV Ez dut hura hilko. Despotismoa hilko dut.

- DORA Jakina ba, hori garbi dago. Despotismoa desegindu behar da. Bonba prestatuko dut, eta tuboa zigiluz itxi dezadanean, momenturik zailenean, zainak leher egin beharrean ditugunean, zer poza sentituko dudan halaz guztiz ere nere bihotzean. Ez dut ezagutzen dukea, baina nekezago egin nezake nere egin beharra, lanean ari naizen bitartean dukea neure aurrean eseririk balego. Zuk, bertatik bertara ikusiko duzu. Bertatik bertara ...
- KALIAYEV (*Gogor.*) Ez dut ikusiko.
- DORA Ez duzula ikusiko? Begiak itxiko al dituzu ba?
- KALIAYEV Ez. Baina, Jainkoa lagun, behar deneko momentu juxtuan gorrotoak hartuko dizkit zainak eta itsutu egingo nau. (*Norbait ate joka. Behin bakarrik jo du. Geldi-geldi gelditu bitez. Stepan eta Voinov barnera sartu dira. Ondoko gelan bateon bat mintzo. Annenkov sartu da.*)
- ANNENKOV Atezaina da. Dukea teatrora bihar joango da. (*Denei begira.*) Beude gauza guztiak gertu, Dora.
- DORA (*Zintzurretik mintzo.*) Bai. (*Emeki emeki kanpora aterako da.*)
- KALIAYEV (*Dora-ri begira egon eta boza isilez Stepan-i.*) Hil egingo dut. Pozik gainera.

OIHALA

BIGARREN EKITALDIA

Biharamunean. Gaeuz. Lehengo bil leku berean, Annenkov leihotik begira dago. Mahaiaren ondoan dago Dora.

- ANNENKOV Agindu zaien lekuan daude. Stepan-ek zigarriloa piztu du.
- DORA Noiz pasatuko da dukea?
- ANNENKOV Laister. Gutxienik uste dugunean. Ixo! Ez ote da entzuten zaldigurdiaron hotsa? Ez da, ez.
- DORA Jar zaitez. Eta har ezazu pazientzia.
- ANNENKOV Bonbak non dira?
- DORA Eseri zaitez. Ez genezake ezer gehiago egin.
- ANNENKOV Bai: haien inbidia izan.
- DORA Hemen dago zure egitekoa. Buruzagi zaitugu.
- ANNENKOV Buruzagi naiz. Baina, Yanek ni baino gehiago da eta behar-bada harek...
- DORA Nahiz hura, nahiz zu, arrisku bera da leherraraziko duenarentzat eta begira egongo denarentzat.
- ANNENKOV Egia da, arrisku bera da. Baina Yanek eta Alexis daude suaren gertuenik. Badakit bai, ez naitekeela haien ondoan egon. Halaz guztiz ere, beldur naiz, ez ote naizen nere egitekoarekin errazegi konformatzen. Izan ere, erraza baita besteek nola botatzen duten begira egotea.
- DORA Hala balitz ere, zer? Azken arnasa eman arte, dagokizun lana zuzen egitea da beharrezkoena.
- ANNENKOV Zu behintzat ondo lasai zaude!
- DORA Bai eta zera ere egongo naiz lasai! Beldurrez nago. Hiru urte pasatu ditut zuen artean, eta bi bonbak egiten pasatu ditut. Agindu zaidan guztia egin dut, deusik ahaztu gabe, ustez behintzat.
- ANNENKOV Egia diozu, Dora.
- DORA Hiru urte zuekin beldurrez. Doi-doia uzten dit beldur horrek loak hartzen nauenean, eta goizean goizik, beldur horrek berak hartzen dizkit zainak jaiki orduko. Beldurtzenago eta trankilago egoten ikasi behar izan nuen. Ez dago hor larrebiderik.

- ANNENKOV Badago hor zer harrotu. Ni ez naiz sekula dominatu. Lehengo garai haiek datozkit gogora: emakumeak, bizitza dotorea ... Bai, egia esan, emakumeak, ardoa, gau luze haiek.
- DORA Banuen zutaz horrelako susmorik, Boria. Horrexegatik maite zaitut hainbeste. Zure bihotza ez da oraino hil. Eta, karraxi egiten dugun eztarri parean, noizik behin ka-teatzen zaigun isiltasun ikaragarria baino hobeto da plazerra maitatzea.
- ANNENKOV Zer diozu? Zu honela? Ezin daiteke!
- DORA Entzun nazazu. (*Dora, bapatean altxatu da. Zaldigurdiaren hotsa; isiltasuna berehalaxe.*) Ez. Ez da bera. Bihotza. jauzika ari zait. Horra! Lehen bezala nago, ezer ikasi gabe.
- ANNENKOV (*Leihora abian.*) Ixo! Stepan keinuka ari da. Bera da. (*Hain zuzen, gero eta gertuago, karro baten hotsa entzuten da; leihope-tik iragaiten da eta gero urrutiagotzen. Luzaz, isilik dena.*) Se-gundo batzu barru... (*Zerbait entzun nahiez daude.*) Luze di-joa. (*Dorak keinu bat du. Berrito luzaz isilik. Kanpai hotsa urrutian.*) Ezin daiteke. Janek-ek jadanik leherraraziko zukean... Zaldigurdia jadanik teatro parean daiteke. Eta, Alexis? Horra! Stepan itzulian dator eta teatrorat abiatu da.
- DORA (*Annenkov-en ondora korrika.*) Yanek preso altxatu dute. Pre-so altxatu dute, ez dago dudarik... Zerbait egin dezagun.
- ANNENKOV Zaude. (*Zerbait entzun nahiez.*) Ez. Orain, dena bukatu da.
- DORA Zer da gertatu? Ezer egin ez eta Yanek preso altxatu! Zer nahi egiteko prest zegoen. Halaxe da. Presondegia eta hauzia nahi zituen. Dukea hil ondoren orde! Honela ez, honela ez!
- ANNENKOV (*Kanpora so.*) Voinov! Zatoz azkar goiti! (*Dorak atea ideki du. Voinov barnera sartu da aurpegia desegina.*) Esazu, Alexis, mintza zaituz.
- VOINOV Ez dakit zer gertatu den. Lehen bonba noiz lehertuko zen begira nengoen. Zaldigurdia, etorri-bidetik itzuli zijoala ikusi nuen, eta bitartean deus gertatzen ez. Burutik eginda bezala nengoen. Azken momentuan asmoz kanbiatu zinela pentsatu nuen; ez nekien zer egin. Orduan, ziztu bizian abiatu nintzen honantz...
- ANNENKOV Non da Yanek?

- VOINOV Ez dut ikusi.
- DORA Preso altxatu dute.
- ANNENKOV (*Oraindik ere kanpora begira dago.*) Horra hor non datorren!
(*Lehen, bestea sartu denean gertatu dena gerta bedi orain ere gutxi gora behera. Kaliyev-ek aurpegia malkoz bustita dakar.*)
- KALIAYEV (*Sukarrak harturik balego bezala.*) Anaiak, barka nazazue. Ez nuen kolpea ematerik ahal izan.
- DORA (*Hurbildu eta eskua hartzen dio.*) Ez da ezer.
- ANNENKOV Zer gertatu da?
- DORA (*Kaliyev-i.*) Ez da ezer. Zenbait aldiz eta azken momentuan, gure asmo guztiak goiti behera erortzen dira.
- ANNENKOV Ez da posible.
- DORA Uztazu pakean. Beste norbaiti gauza bera gertatu zitzaion, Yanek. Schweitzer-i gauza bera gertatu zitzaion lehendabizikoan.
- ANNENKOV Yanek, beldurrak hartu al zintuen?
- KALIAYEV (*Bizi bizi.*) Beldurrak, ez. Ez zazu horrelakorik esan! (*Lehendik hitzemanik ziren bezala, norbait ate joka. Annenkov-ek keinu egin eta Voinov kanpora atera da. Kaliyev, deuseztaturik bezala dago, Isiltasun. Stepan sartu da.*)
- ANNENKOV Zer da berri?
- STEPAN Dukearen zaldigurdian bazegoela haurrik!
- ANNENKOV Haurrik?
- STEPAN Bai. Mutiko eta neskatxa bat, dukearen ilobak.
- ANNENKOV Orlov-ek esan zuenez berriz, dukea bakarrik zijoakeen.
- STEPAN Dukea ere haren ondoan zijoan. Jende gehiegi dirudienez, gure poetarentzat. Beharrik, espiek ez zuten ezertxo ere ikusi. (*Annenkov, ahapeka, Stepan-i mintzo. Denak Kaliyev-i begira; honek, Stepan-engana zorroztu ditu begiak.*)
- KALIAYEV (*Eroturik bezala, begiak nonbait.*) Ez nezakeen horrelakorik aldeztetik pentsa... Haurrak, haurrak izan behar, hain zuzen. Egondu zara haurrei so? Zenbait aldiz; horiek duten begirada sakona ... Ez naiz sekula haien begira luzaz egon ahal izan... Bestalde, segundo batzu lehentxeago, itzalean, plaza txikiko txoko batean, zoriotsu nintzen. Urrutian, zaldigurdiaren kriseiluak argiz bri-bri ikusi nituenean, bihotza pozez beterik jauzika hasi zitzaidan, hori da egia.

Zaldigurdiaron hotsa bertago eta bihotza pilpira sendoago sentitzen nuen. Zaldigurdiaren hotsa zukeen nere bihotzak. Jauzika hasteko amorratzen nengoen. Hau nion ni baitan “Bai, bai” ... Konprenitzen al duzu? (*Stepan-i ez dio gehiago begiratuko eta lehengo eran deuseztaturik bezala jarraituko du.*) Zaldigurdiaren bidera korrika hasi nintzen. Orduantxe ikusi nituen. Ez zuten ezpainean barrerik. Lerdetik zetozen, begiak nonbait. Haiek zekarten aire tristeal! Soineko dotore eta zabaletan erdi galdurik, eskuak iztarretan, eta aurpegi serioa atearen alde banatan. Ez nuen besterik ikusi. Baldin neri begira geratu izan balira, bonba leherraraziko nuela uste dut. Haien behako tristea itzaliko nuen behintzat. Baina ez; aurrera begiratzen baitzuten. (*Begiak altxatzen ditu lagunengana. Isilik oro. Apalago.*) Ez dakit orduan zer gertatu zen. Bereak ez zuen indarririk dardarka hasi zitzaizkidan zangoak. Segundo bat gehiago, eta beranduegi zen. (*Isiltasun. Lurrerat begira.*) Dora, lilura bat ote zen guztia? Kanpai hotsa nuela entzuten iruditu zitzaidan.

DORA

Ez, Yanek, ez zeunden liluraturik.

(*Dora-k, Yanok-en besoan ezarriko du eskua. Honek, burua altxatu eta denen begira geratuko da. Altxatu ezin da.*)

KALIAYEV

Begira nazazue, anaiok, begira nazazu Boria, ez naiz koldar, ez zuen atzera egin. Ez nuen uste haiek ikusterik. Uste ere baino azkarrago gertatu zen gertatu zen dena. Aurrean bi aurpegitxo serio haiek eta bestalde, nere eskuan zama astun hori. Haien kontra bota behar nuen. Honelaxe: zuzenik. O, ez ! Ez nuen egiterik ahal izan. (*Bat banaka denei begiratzen die.*) Aspaldi batean, Ukrainian ibiltzen nintzen eta ez nintzen inoren beldur. Haurrik ez harrapatu, hori ez... hortik kanpo ezeren beldur ez nintzen. Txoke egin eta haize zirimolarekin batera zijoan haurraren buruko kolpea zer nolakoa zitekeen pentsatzen egoten nintzen ... (*Isildu egin da.*) Lagun nazazue ... (*Denak isilik.*) Nere burua hil nahi nuen. Gertatu denaren berri ematera etorri natzaizue, zuek beste inor ez baita nere juzkalari, zuek esango baitadazue zuzen hala oker jokatu naizen, baitakit ez duzuela zuzenez beste juzkurik egingo, horregatik itzuli naiz zuengana. Isilik zaudete halaz guztiz. (*Dora hurbiltzen zaio eta ondo-ondoan jarriko da. Kaliayev denei begira dago; boza ezin*

- bestekoa du.*) Zuek esan: Haur horiek hil behar direla erabakitzen baduzue, teatroaren atean zain egongo naiz eta neuk bakarrik zaldigurdiaren kontra bonba leherraraziko dut. Ez dut hutsegingo. Erabaki zazue eta Organizazioak zer esan hura egingo dut.
- STEPAN Dukea hiltzeko agindu zizun Organizazioak.
- KALIAYEV Zuzen ari zara. Baina, ez zidan agindu haurrik hil nezan.
- ANNENKOV Yanek ondo ari da. Ez genekien haurrik etorriko zenik.
- STEPAN Agindurik zeukana, behar zuen bete.
- ANNENKOV Ni naiz hemen buruzagi. Zer gerta ere, alde aurretik xehetasun guztiak ezaguturik eduki behar genituen, inork du darik eduki ez zezan. Hau da orain momentuko gure egin-kizuna: utzi behar da alde batera okasio hau, ala bestera, teatroaren atean ezarriko dugu Yanek, dukearen zain. Alexis, zer diozu?
- VOINOV Ez dakit zer esan. Yanek bezalaxe jokatuko nintzen nere ustez. Baina, ez naiz orain nere indarren jabe. (*Apalago.*) Eskuak dardarka dauzkat.
- ANNENKOV Zuk, Dora?
- DORA (*Bizi-bizi, su batean.*) Yanek-ek egin duen bezalaxe, neuk ere atzera egingo nuen. Neronek egingo ez nuenik beste bati egiteko agindu ote nintzaiokeen?
- STEPAN Erabaki hori harturik konturatzen al zareten zer egiten duzuen? Bi hilabete pasatu ditugu non zer gerta zain, ha-maikatxo peligro ezagutu dugu eta denetarik atera gara onik, anka zulorik egin gabe. Horra, bi hilabete ezertarako on ez! Berriro lanean hasi behar ote gara? Ahalik eta beste okasio egoki bat atzeman arte, asteak asteen gain pasa beharrean aurkituko ote gara, non zer gerta zain, maliziaz beterik, odola irakiten non gauden ere ez dakigula? Egor kartzelan, betirako galduta. Rikov urkatuta, hura ere betirako galduta. Eroturik al zaudete?
- ANNENKOV Bi egun barru, zuk dakizun bezala, dukea berriz teatrorra itzuliko da.
- STEPAN Bi egun gehiago...eta denok harrapatzeko arriskua, zuk zerrorek zenion bezala.
- KALIAYEV Banoa.

- DORA Zaude! (*Stepan-i.*) Ote zenezake Stepan, begiak irekita bonba bat leherrarazi haur baten kontra?
- STEPAN Hala egin nezake Organizazioak aginduko balit.
- DORA Zergatik itxi dituzu begiak?
- STEPAN Begiak itxi? Begiak itxi al ditut?
- DORA Bai.
- STEPAN Momentu hori hobeto ikusmiratzeko egin bide dut, gisako erantzun bat ematearren.
- DORA Zabal itzazu begi horiek, eta behin bakarrik ez gehiago, Organizazioak bonbak haurren kontra botatzen utziko balu, jendearen aurrean bere ahala eta influentzia galduko lukeela jakin ezazu.
- STEPAN Txotxolokeria horiek konprenitzeko ez dut aski sentimenterik. Haurrez ahantz gaitezenean, orduan gaitezke munduan nagusi eta reboluzioak bere burua jasoko du bazter guztietan.
- DORA Hori gerta dadin egunean, mundu osoak gorroto izango dio reboluzioari.
- STEPAN Gizadiari berari gogoz kontra sakatzeko, bere burua salba dezan eta bere esklabotasuna gal dezan, behar beste maite badugu reboluzioa, zer guri!
- DORA Gizadi guztiak reboluzioa ezetsi baleza, zer zenioke orduan? Nahiz eta Herriaren alde gduka hartu, Herri horrek berak bere seme-alabak hiltzea ezetsi baleza, Herri hori bera kastigatu egingo zenuke beraz?
- STEPAN Halabeharrez, eta ahalik eta konprenitu arte, halaxe egingo nuke. Nik ere, Herria maite dut.
- DORA Herria ez da horrela maitatzen.
- STEPAN Nork dio bestela?
- DORA Neuk, Dorak.
- STEPAN Emakume zara bai, ikusten denez, eta maitasunari buruz duzun ideia erabat zuzenez bestekoa da.
- DORA (*Su eta fu.*) Lotsari buruz ideia zuzena dut, aldiz.
- STEPAN Ni ere lotsa izandu nintzen, behin bakarrik eta besteengatik. Zigorrez jo nindutenean. Zigorrez jo nindutelako. Bai ote dakizue zer den zigorra? Vera nere ondoan zegoen eta

- bere buruaz beste egin zuen protesta markatu nahiz. Nik bizirik iraun dut. Zertaz lotsa naiteke orain?
- ANNENKOV Stepan, denok maite zaitugu eta errespetatzen zaitugu. Nahiz eta ditukezun arrazoiak zuk ontzat eman, ez zenezake esan nahi bezala joka zintezkeenik, gureetatik anitz anaia hil da, nahi den bezala ez daitekeela joka, mundu osoak jakin dezan.
- STEPAN Gure kausaren onerako dena, ez dezake inork debeka eta galerazi.
- ANNENKOV (*Su batean.*) Polizian sar eta bi aldetara joka ote daiteke. Evnek zioen bezala? Joka ote zintezke bestela?
- STEPAN Hala beharrez, bai.
- ANNENKOV (*Zutituaz.*) Stepan, guregatik eta gurekin batera egin duzunagatik ahaztuko dugu arestian esan duzun guztia. Baina oroit zaitez honetaz: momentu batzu barru jakin nahi genuke bonbarik behar den jaurti haur horien kontra: bai ala ez.
- STEPAN Haurrak! Ez duzue ahoan beste hitzik. Ez duzue deusik konprenitzen ala? Yanek-ek bi haur utzi ditu bizirik, eta bi horiengatik Rusian hamaika haur hilko da. Goseak haurrik hiltzen ikusi al duzue? Nik bai. Goseak hiltzea baino mila aldiz gozoagoa da bonbaz hiltzea. Baina Yanek-ek ez du horien berririk. Dukearen bi txakur jakintsu besterik ez du ikusi. Ez ote zarete gizon. Orainan bizi al zarete? Hala baltiz, aukera ezazue karidadea eta senda ezazue egunean eguneko gaitza, eta utz bazterrean oraingo eta betiko gaitz guztiak sendatu nahi dituen erreboluzioa.
- DORA Prest duzu Yanek dukea hiltzeko, dukea hilez gero Rusiako haurrak goseak pasatu behar dituzten goserik laburtu baititzake. Baina ez da erraza. Izan ere dukearen iloben heriotzak ez du laburtuko Rusiako haurren gosea. Ez ditzake goserik desegin. Desegiteak berak ere badu ordena bat, mugarik.
- STEPAN (*Su eta fu.*) Ez dauka mugarik. Zuek ez duzue sinesten rebo-luzioaren indarrean, hori da egia. (*Denak altxatuko dira, Yanek ezik.*) Zuek ez duzue sinesten. Gure sakrifizio eta garitzapenarekin, despotismo guztiak desegin eta Rusia handi bat egingo dugula zinez sinetsiko bazenuteke, mundu osoa beteko duen herri libre bat sortuko dugula... eta

beraz, orduan, gizonek, beren nagusi jauntxo eta prejuzioetatik askaturik jainko-egiazkoen aurpegia zerura jasoko lutekeela dudarik egingo ez bazenuteke, zer guri bi haurren heriotza? Eta horretarako behar den eskua baduzuela, zerok ondotxo dakizue. Heriotza honek zuen bidean pausaratzen bazintuzte, zuen eskubideetan sinismenik ez duzuelako da. Ez duzue reboluzioarengan sinesten. (*Isiltasun. Kaliyev altxatu egin da.*)

- KALIAYEV Stepan, neure buruaz lotsa naiz, eta halaz ere ez dizut gehiago hitzik esaten utziko. Despotismoa akabatzeko, norbait hiltzea onartu nuen. Baina despotismo horren ondotik beste despotismo bat etortzen dakusat, sekula santan oinarritzen bada, justizia egin nahi izango dudanean, nitaz hiltzaile bat egingo baitu.
- STEPAN Zer zaio ez dezazun zuzena zuzen egin, egiten balitz asesi-noen bidez bederen. Zuk eta biok ez dugu ezer kontatzen.
- KALIAYEV Zerbait bagara eta zuk ondotxo badakizu, egungo egunean ere zure harrokeriak bultzaturik baitzara mintzo.
- STEPAN Nere harrokeria ez zaio inori ardura. Gizonen harrokeria aldz, beren rebeldia sofritzen duten injustizia guztiei zai-gu ardura.
- KALIAYEV Justiziaz besterik ere badute gizonek.
- STEPAN Ogia ostutzen dizutenean, justiziatik ez eta nondik bizi daitezke?
- KALIAYEV Justiziatik eta errugabetasunagatik.
- STEPAN Errugabetasunagatik? Ezagutzen edo dut. Ahaztu nahi izandu dut, eta berebat, milaka gizoni ahantzarazi, halako batean zerbait haundiagorik suma ahal izan dezaten.
- KALIAYEV Egun hori noizpait agertuko denez seguru egon behar da, gizonari bizitzeko atsegina orain eta gero sortarazten dion guztia ukatzeko.
- STEPAN Seguru nago agertuko dela.
- KALIAYEV Ezin daiteke hori. Biotatik batek nork duen arrazoi jakiteko, hiru giza-belaunen sakrifizioak, zenbait gerrate eta ikaragarriko reboluzioen beharra izango da agian. Odol guzi hori lurraren gainean lehortu dadinean, zu eta biok ordurako hautsarekin bat eginik gaudeke dudarik gabe.
- STEPAN Beste batzu gozatuko dira eta anaia bezala agurtzen ditut.

- KALIAYEV (*Oihuka.*) Beste batzu ... Bai! Baina nik, presentean ni bizi naizeneko lurrean bizi direnak maite ditut eta haiek ditut saludatzen. Horiengatik ari naiz guduka eta neure burua opa diot. Izan ez izan dauden urrutiko intxaurrengatik ez dut isuriko nere anaien odolik. Hilik dagoen justiziarekin ez dut bizi den injustizia gehituko. (*Apalago baina irmo.*) Anaiok, argi eta garbi mintzatuko natzaizue eta gure base-rritarrik sinpleenak liokeena esango dizuet: ez da ohore haurrik hiltzea. Eta noizpait nere bizitzan, reboluzioa ohoreaz ahaztuko balitz, era berean nik reboluzioa ahaztuko nuke, alde batera utziko nuke. Zuek nahi izanez gero, instant baten barru teatroraino joango naiz, baina, zaldien anketara botako dut neure burua.
- STEPAN Zaldigurdiak dituztenentzat eta haientzat bakarrik da eginazuk aipatzen duzun ohore hori.
- KALIAYEV Ez. Pobreak dukeen ondasun bakarra da. Badakizu hori eta jakin badakizu reboluzioak baduela ohorerik. Ohore horrengatik eskaintzen dugu geuren burua. Ohore horrek zintuen egun batez zigorraren aurrean altxatu, Stepan, eta egun ere, ohore horrek dizu eragiten mintzatzera.
- STEPAN (*Dena oihu.*) Zaude isilik. Ez zazu gehiago hortaz hitzik aterra. Agindu bat da.
- KALIAYEV (*Gero eta beroago.*) Zer dela eta naiz isilduko? Reboluzioa baitan ez dudala sinesten esaten utzi dizut. Dukea hutsarengatik hiltzeko gauza naizela baiestea da hori, hiltzaile bat naizela alegia. Hori dena esaten utzi dizut eta ez zaitut jo.
- ANNENKOV Yanek!
- STEPAN Behar den hainbat ez hiltzea, hutsarengatik hiltzea gertatzen da batzuetan.
- ANNENKOV Stepan, ez dago hemen inor zuk bezala pentsatzen duenik. Zer nola jokatuko garen erabakia hartuta dago.
- STEPAN Zure esanetara nago. Baina behin eta berriro esango dut, ez dela terrorea oilandentzako egin. Eraile gaituzue eta honela izatea geuk aukeratu dugu.
- KALIAYEV (*Bere onetik aterata.*) Ez. Krimenak biderik egin ez dezan aukeratu nuen heriotza. Errugabe izatea aukeratu nuen nik.
- ANNENKOV Yanek, Stepan, aski dugu. Deusetarako ez duela balio bi haur horien heriotzak, erabaki du Organizazioak. Berriz

ere has gaitezen eta gauden erne. Bi egun barru berriz hasteko, gauden prest.

STEPAN Berriro ere haurrik baletor?

KALIAYEV Beste okasio baten begira geratuko gara.

STEPAN Dukearen ondoan dukesa baletor?

KALIAYEV Ez duke barkamenik.

ANNENKOV Entzun nazazue.

(Zaldigurdi baten burruna entzungo da. Kaliayev su batean leihora abiatu da. Haren begira daude besteak. Zaldigurdia gero eta gertuago sumatzen da leihopetik iragaiten da eta urrutiratzen.)

VOINOV *(Dora hurbiltzon zaio eta diotsa.)* Berriro hasi egin behar, Dora...

STEPAN *(Mespretxuz.)* Bai, Alexis, berriro ere hasi egin behar... Oho-reagatik zerbait egin behar da baina!

OIHALA

HIRUGARREN EKITALDIA

Leku berean, ordu berean, baina bi egun geroago.

- STEPAN Non da Voinov? Hemen behar luke.
- ANNENKOV Logura da. Ordu erdi bat falta da oraindik.
- STEPAN Zer berri dagoen jakitera joan naiteke.
- ANNENKOV Ez. Zenbat eta arrisku gutxiago, hobe. (*Isiltasun.*) Yanek, isilik zaude.
- KALIAYEV Zer esanik ez baitaukat. Zaude lasai. (*Norbait ate joka.*) Etorri da.
(*Voinov barrura sartu da.*)
- ANNENKOV Lorik egin al duzu?
- VOINOV Gutxi-asko, egin dut.
- ANNENKOV Gau osoa lotan pasatu al duzu?
- VOINOV Ez.
- ANNENKOV Behar zenuen. Loak hartzeko badago erremediorik.
- VOINOV Ahaleginak egin nituen. Nekatuegi nengoen.
- ANNENKOV Eskuak dardarka dauzkazu.
- VOINOV Bai eta zera ere! (*Denak hari begira.*) Zergatik begiratzen didazue? Ez ote daiteke nekatuta egon?
- ANNENKOV Egon daiteke. Gure pentsamenduak zugan ezarririk dauzkagu.
- VOINOV (*Su batean.*) Herenegun behar zen pentsatu, ez orain. Ez geundeke orain nekatu-rik herenegun bonba leherrarazi izan bagenu.
- KALIAYEV Barka nazazu, Alexis. Neuk egin ditut gauzak egin-nekeza-
go.
- VOINOV (*Apalago.*) Nork dio horrelakorik? Zer dela eta egin-nekeza-
go? Nekaturik nago eta kito!
- DORA Lehen ez bezala jokatuko gara orain azkar. Ordu bete bat barru eta bukaturik daiteke gure egitekoa.
- VOINOV Bai, bukaturik daiteke. Ordu bete bat barru ... (*Ingurura be-
giratzen du. Hurbildu eta eskutik heldu dio Dorak. Eskua eman
orduko bapatean erretira beza.*) Boria, zurekin mintzatu nahi
nintzateke.

- ANNENKOV Isilean?
- VOINOV Isilean.
(*Bata besteari begira gelditu dira. Kaliyev, Stepan eta Dora kanpora doaz.*)
- ANNENKOV Zer nahi duzu? (*Voinov isilik dago.*) Mintza zakizkit, otoi!...
- VOINOV Lotsa naiz, Baria. (*Isiltasun.*) Lotsa naiz. Egia zor dizut.
- ANNENKOV Ez al duzu bonba leherrarazi nahi?
- VOINOV Ez nezake leherrarazi.
- ANNENKOV Beldur al zara? Ez da? Ez dago hortaz zer lotsaturik.
- VOINOV Beldur naiz eta beldur naizelako naiz lotsa.
- ANNENKOV Herenegun kontent zinen eta gogorrik zeunden. Kanpora atera zinean begiak dirdir zeneuzkan.
- VOINOV Beti izandu naiz beldur. Herenegun, dudan kemen guztia neregan bildu nuen, hori da guztia. Zaldigurdiaren kurpil hotsa entzun nuenean, hauxe nioen ni baitan *Jo zak aurrera! Minutu bat eta kito!* Hortzak estu-estu nituen. Zainak iharturik bezala neuzkan. Halakoxe indarrez botatzeko nintzen, txokeak bakarrik, lehertu ere gabe, dukea garbituko zuela iruditzen baitzitzaidan. Lehendabiziko bonbaren eztanda erantzun-zain nengoen, barnean nituen indar guztiak leherrazteko. Zera... deus ez alegia. Zaldigardia ni nengoeneraino iritsi zen. Haren abiada! Berehalaxe urrutiratu zen. Yanek-ek bonba ez zuela leherrarazi, orduantxe konturatu nintzen. Gorputza alderik alde hotzak erasanda gelditu nintzen. Eta bapatean, haur batek bezain ahul sentitu nuen nere burua.
- ANNENKOV Zer egingo da, Alexis! Bizitza, lehengora etorri ohi da beti ere.
- VOINOV Bi egun pasatuxeak dira eta oraino bizitza ez da etorri lehengo bidera. Gezurra esan dut lehenago, gau guztian ez nau loak hartu. Zer bihotzaren takatakoak nituen sentitzen! Bestetan ez bezala ari zitzaidan. Ai! Boria, etsita nago.
- ANNENKOV Ez dago zer etsirik. Gutxi asko hori bera sentiturik gara. Ez duzu bonbarik leherraraziko. Finlandian hilabete bat pasatu eta berriro ere gurekin hasiko zara.
- VOINOV Ez. Ez da hori. Orain ez baneza leherraraz ez nezake sekula egin.

- ANNENKOV Zer diozu?
- VOINOV Ez daukat zer eginik terrorismoan. Ez dut balio, badakit. Utzi egingo zaituztet, hobe da. Komiteetan, propagandan egingo dut lan.
- ANNENKOV Hemen adina arrisku dago han.
- VOINOV Hala da, baina begiak itxita egiten da lan. Ez da ezerren berririk jakiten.
- ANNENKOV Esplika zaitetz.
- VOINOV (*Sukarrak harturik bailegoen.*) Ez da ezer jakiten. Bilkuretara biltzea, zer nola jokatu behar den hitzegitea eta zer egin behar den agintzea, hori erraz egiten da. Orduan ere bizitza arriskuan dago, jakina, baina itsurik arriskatzen da, ezerren berririk jakin gabe. Bestalde, ilunak hiria inguratu eta seme-alaben eta emakumearen maitasunaren bila presaka doazenen jende ostearen tartean, bonbaren pisua besoaren ukalondoan sentitzen duzularik zutik eta muturik egotea, hiru minutu barru, bi minutu barru, bizpahiru segundo barru dirdir datorren zaldigurdiaren kontra ziztu bizian joango zarela jakinik, horri deritza terrorea. Eta ondo dakit, ez naitekeela berriro has, ez naizela horretarako gauza. Bai, lotsa naiz. Gorenean nahi nuen. Nere eginbidea apalagoa da. Eginbide txiki txikia. Zerbaitetarako bai ahal naiz on, eta hantxe.
- ANNENKOV Ez dago eginbide txikirik. Azken finean, kartzela eta urka-bea daukagu begien aurrean.
- VOINOV Bonbaz hilko genuen hura bezala ez dira ikusten ordea. Ez datoz burura bere gisa, behar da saiatu erakartzen. Beharrik, idurimenez gaizki nabil. (*Barrez urduri.*) Polizia sekretarik badenik ez dut sekula benetan sinetsi. Ez al da harritzekoa terrorista batentzat? Lehendabiziko, muturrekoa har dezadanean, orduan dut sinetsiko. Ez lehenago.
- ANNENKOV Behingoz kartzelan zaudelarik, zer? Jakin eta ikusi egiten da kartzelan. Ez daiteke han ikasitakorik ahantz.
- VOINOV Kartzelan ez da erabakirik hartzen. Horra: ez da erabakirik hartzen ! Ez da zuri esatea: “Orain, orain duk hire txanda; hik, heuk behar duk erabaki noiz eman kolpea”. Preso altxatuko baninduteke ere, segur naiz orain ez nukeela ihesbiderik bilatuko. Hortarako ere behar baita buruan azka egin eta zerbait atxeman, eta gero ekin. Ez bada ihes egi-

- ten, geldi-geldi geratzen bazara, besteak dira zerbait egiten hasiko, ez zeu. Haien bizkar gelditzen da lan osoa.
- ANNENKOV Bat bedera urkabera eramateko egiten dute lan, inoiz behin.
- VOINOV (*Etsipenez.*) Inoiz behin. Eta halaz guztiz ere nere bizia eta lagun hurkoarena ukalondoan zintzilik eramatea eta biok sugarretara noiz jaurtiko ditudan erabakitzea baino erre-zagoa egingo zait urkabean hiltzea. Ez Boria, gerora ere zerbait egitekoz, neurritz gorakorik ez nezake har. (*Annonkov isilik.*) Kobardeek ere reboluzioa zerbitza dezakete. Non behar eta han lan eginez ordea.
- ANNENKOV Hori horrela bada, ez dago kobarde ez denik. Egiaztatzeko erarik ez dukegu guztiok, hori horrela da! Dena dela, egin zazu gogoak ematen dizuna.
- VOINOV Berehalaxe joatea nuke onena. Ez nuke besteen aurpegira begiratzeko ausardiarik. Mintza zakizkie.
- ANNENKOV Mintzatuko natzaie. (*Ondora bedi.*)
- VOINOV Ez dela bere ogena, maite dudala zuek denok maite zaituztedan bezala, Yanek-i esaiozu.
(*Isiltasun. Annenkov-ek musu bat emango dio.*)
- ANNENKOV Agur anaia. Hau dena noizpait bukatuko da eta Rusia zoriontsu izango da.
- VOINOV (*Iheska.*) Hori! Dadila zoriontsu! Dadila zoriontsu!
(*Annenkov atera aldera doa.*)
- ANNENKOV Zatozte.
(*Dora eta besteak barrura sartu dira.*)
- STEPAN Zer da berri?
- ANNENKOV Voinov-ek ez du bonba botako. Akiturik dago. Behar bada ez luke gauza onik egingo.
- KALIAYEV Nerea da ogena, ez da Boria?
- ANNENKOV Maite zaituela esateko agindu dit.
- KALIAYEV Inoiz berriz ikusiko ote dugu?
- ANNENKOV Behar bada. Oraingoz utzi egin gaitu.
- STEPAN Zergatik?
- ANNENKOV Komiteetan lan baliosagoa egin dezake.
- STEPAN Berak galdegin al du? Beldur da beraz?

- ANNENKOV Ez. Nik neuk erabaki dut.
- STEPAN Ordubete bat besterik falta ez atentaturako eta gizon bat gutxiago, hori erabaki duzu?
- ANNENKOV Ordubete bat falta eta halaz ere bakar bakarrik hartu dut erabaki hori. Ez dezagun denborarik alferrik gal hizka-mizka alferretan. Voinov-en egitekoa neuk beteko dut.
- STEPAN Neuri dagokit haren lekua hartzea.
- KALIAYEV (*Annenkov-i.*) Buruzagi zaitugu. Hemen geldituko zara beraz.
- ANNENKOV Buruzagiak berak badu inoiz behin kobarde izateko eskua. Behar den garaian haren espirituaren irmotasuna proban jartzeko kondizioetan ordea. Hitza hitz, egingo dudana esan dizuet. Bitarte guztian Stepan-ek egingo ditu nik behar nituen egiteko guztiak. Zatoz, agindu guziak eman diezaizkizudan.
- (*Biak kanpora atera bitez. Kaliayev eseri egin da. Dora hurbildu eta eskua luzatu dio. Berehalaxe erretiratzen du.*)
- DORA Ez da zure kulpa.
- KALIAYEV Oinazez utzi nuen, oinaze minetan, Lehengo batean zer esan zidan, bai al dakizu?
- DORA Zoriontsu zela zion behin eta berriz.
- KALIAYEV Bai, baina guk osatzen dugun lagunarte honetatik kanpo ez dagoela zorionik, zioen. “Bizi gara, badago Organizazio bat. Hortik kanpo ez dago deus. Zaldunen orden-lagunarte bat da gure Organizazioa”. Zer nahigabea, Dora!
- DORA Itzuliko da.
- KALIAYEV Ez da itzuliko. Haren narruan banengo zer sentituko nukeen badakit. Etsiperatu egingo nintzateke.
- DORA Momentu honetan ez al zaude?
- KALIAYEV (*Tristerik.*) Momentu honetan? Zuekin nago eta zoriontsu naiz, hura zen bezala.
- DORA (*Geldiro.*) Zorionaren haundia!
- KALIAYEV Oso haundia. Ez al duzu uste hala denik?
- DORA Zuk bezalaxe pentsatzen dut. Eta, beraz, zergatik zaude triste? Duela bi egun dirdiraz beterik zeneukan aurpegia. Erromerira zindoazela zirudien ... Egun ...

- KALIAYEV (*Zutiturik eta geldi ezin egonez.*) Lehenago ez nekiena dakit egun. Arrazoi osoa daukazu, ez da hain erraza. Norbait hiltzea erraza uste nuen, hortarako ideia eta balorea aski zela uste nuen. Ez naiz hain haundi eta orain badakit gorrotoak ez dakarrela zorionik. Zenbat gaiztakeria, zenbat gaiztakeria neregan eta besteengan. Krimena, koldarkeria, zuzenik eza ..., nahi ala ez, hilko dut, hil egingo dut ... Azken helbururaino joko dut ordea! Gorrotoa bera baino haratago! -
- DORA Gorrotoa baino haratago? Haratago ez dago ezer.
- KALIAYEV Maitasuna dago.
- DORA Maitasuna? Ez, ez da hori orain behar dena.
- KALIAYEV Oi, Dora, zure bihotzondoa hain ongi ezagutzen dudan horri, zer ari zagozkit esaten...
- DORA Odol gehiegi eta biolentzia gogorregia dago. Egiatzki eta benaz justizia hiltzen dutenek ez dute maitasunik zor. Kopeta gora bizi dira, ni bezala, harro, burua zut zuta, begiak zorrotz. Bihotz harro horietan, zer egin lezake maitasunak? Maitasunak goxoki makurtzen ditu buruak, Yanek. Guk, lepozurra sendo daukagu.
- KALIAYEV Maite dugu gure herria.
- DORA Maite dugu, jakina ba. Non zer maitatu ez dakien maitasun batez maite dugu, zoritxarrezko maitasun batez. Herri-gandik urruti bizi gara, geuren gelatan sartuta, geuren pentsamentuetan nahastuta. Ba ote gaitu Herriak maite? Ba ote daki maite dugula? Herria isilik dago. Nolako isiltasuna, isiltasuna ...
- KALIAYEV Hor datza hain zuzen maitasuna: dena eman, dena sakrifika, maite ditugun inoiz maitatuko gaituzten esperatu ere gabe.
- DORA Beharbada. Maitasun erabatekoak, osoak, mantxarrik gabeko alaitasunak, isil-isilak, nau erretzen. Hori da. Halaz guztiz ere, inoiz behin, maitasuna beste zerbait ez ote den, bakarrizketa bat beste zer edozer ez ote den; eta erantzunik hartzen ote duen, galdegiten diot nere buruari. Idurimena ari zait barnetik: eguzkia agertu da mendien gainetik, buruak makurtu dira goxoki, bihotzak ez du gehiago harrokeriarik, besoak zabaldu dira. Ai, Yanek, ordu betez bederen mundu honetako miseriaz ahaztu ahal baledi eta

- haizeak nora hara egin! Ortu txiki batño norberarendako, konturatzen ahal zara zer litekeen?
- KALIAYEV Bai. Dora, horri bihotz-xamurtasuna deritza.
- DORA Asmatuko zenuke zuk, nik dakita zer ere, maite! hori da, bihotz-xamurtasuna da. Baina, den bezala ezagutzen ote duzu? Justizia bera bihotz-xamurrez maite ote duzu? (*Kaliayev mutu.*) Eta gure Herria ezteki eta goxoki eta bihotz xamurtasun horrekin edo eta alderantziz bengantzaren eta rebeldiaren suarekin maite ote duzu? (*Kaliayev mutu.*) Horrra! (*Gerturatzen zaio ezti-eztiki.*) Eta ni, goxoki, ezteki, bihotz xamurrez maite al nauzu?
(*Kaliayov begira begira gelditu zaio.*)
- KALIAYEV (*Luzaz isilik egon ondoren.*) Inork ez zaitu maitatuko nik maite zaitudan bezala.
- DORA Badakit. Baina ez ote liteke hobe besteek maitatzen duten bezala maitatzea?
- KALIAYEV Ez naiz hala moduzko bat, ez naiz nornahi. Nor honek maite zaitzakeen bezala maite zaitut.
- DORA Justizia eta Organizazioa baino maiteago al nauzu?
- KALIAYEV Organizazioarekin eta justiziarekin batera maite zaitut.
- DORA Bai, baina erantzuidazu, otoi, erantzun ezazu. Bakardadean maite al nauzun, bihotz xamurrez maite al nauzu, egoismoz maite al nauzu? Zuzenaren kontra ariko banintz, maitatuko ote ninduzuke?
- KALIAYEV Zuzenaren kontra arituko bazina eta nahiz eta nik zu maita ahal izan, ez zintuzket maitatuko.
- DORA Ez duzu gisako erantzunik ematen. Esazu: Organizazioaren barnean ez banindago, maitatuko ote ninduzuke?
- KALIAYEV Hor ez eta non egongo zinateke bada?
- DORA Eskolara joaten nintzeneko garai hartaz oroitzen naiz. Barre zeridala bizi nintzen kontent. Eder nintzen. Paseatzen eta amets egiten ematen nuen denbora. Tuntun eta arin izanik ere, maitatuko ote ninduzuke?
- KALIAYEV (*Ez daki zer esan, boza apalez.*) Baietz esateko amorratzen nago.
- DORA (*Dena oihu.*) Esazu beraz baietz, horrela pentsatzen baduzu eta horrela bada, esazu baietz, maite. Justizia gora behera, miseriaz beterik dagoen herri bat gora behera, kateaz lotu-

- rik dagoen herri bat gora behera, baietz esazu. Bai, bai, otoi, esazu bai, haurren hiltzoria gora behera, urkabera daramazkitenak gora behera, zigorrez narrutuak direnak gora behera ...
- KALIAYEV Zaude isilik, Dora.
- DORA Ez naiz isilduko, behin bakarrik bederen mintza bekigu bihotza. Injustiziaz pozoindurik dagoen mundu hau alde batera utziz, behin eta berriro hots egingo diozula gora Dora honi, espero dut ...
- KALIAYEV (*Zakar.*) Isilik zaude. Nere bihotzak ez du zu beste inor aipatzen. Instanpat barru ordea, ez nuke dardarka hasi behar.
- DORA (*Zorabioz, nonbait galduta bezala.*) Instanpat barru? Hala da, ahazturik nuen ... (*Barrez, baina negarrez dirudi; ezpainak barrez, bihotza negarrez.*) Bai, ondo dago maite. Ez zaitetz hase-rreru, ez naiz zuzen mintzatu. Nekearen ondorioa da. Nik neuk, ez nizukeen esaten ahal. Maitasun iraunkor berberaz maite zaitut, bai justizian, zuzenean eta bai presondegian. Udaz, Yanek, oroitzen al zara? Baina ez, amairik gabeko negu luzea da. Ez gara mundu honetakoa, zuzen gara. Bada bere mota bat guretako egina ez dena, (*Apartatzen hasi da.*) Ai, prestu zakizkigute justoek.
- KALIAYEV (*Etsi-etsi eginda begiratzen dio.*) Bai, hori da dagokiguna, maitasuna gauza ezina da. Baina dukea hilko dut, eta geroztik bake bat dagoke bai zuretzako bai neretzako.
- DORA Bakea! Noiz atxemango ote dugu?
- KALIAYEV (*Sutan.*) Biharamunean.
(*Annenkov eta Stepan sartu dira, Dora eta Kaliyev bata bestea-gandik urrutiratzen dira.*)
- ANNENKOV Yanek!
- KALIAYEV Berehalaxe noa. (*Bularra arnasaz hanpatuz.*) Noizpait behar eta, atzenean ...
- STEPAN (*Ondora etorri.*) Agur anaia, bihotzean zaramazkit.
- KALIAYEV Agur, Stepan. (*Dorarengana itzuli-eta.*) Agur Dora. (*Dora ondoraino dator.*) Bata bestearen ondo-ondoan daude, baina elkar ikutu gabe.)
- DORA Ez, ez esan adio. Ikusi arte. Ikusi arte, maite. Oraindik ere elkar ikusiko dugu.

- (*Kaliayev haren begira gelditu da. Isilune.*)
- KALIAYEV Ikusi arte. Ni ... Rusia ezin ederragoa izango da.
- DORA (*Begiak malkotan.*) Rusia ezin ederragoa izango da.
(*Kaliayev-ek ikono baten aitzinean gurutze santuarena egiten du. Annenkov-ekin batera atera da. Stepan leihorat abiatu da, Dora ez da mugitu, atera begira dago.*)
- STEPAN Bai lerdin doala. Zuzenez beste jardun nintzen Yanek-i buruz mintzatu nintzenean. Haren bihotz-berotasuna eta gogo ez nuen maite. Gurutze santuaren egin du, ikusi al duzu? Jainkoa baitan sinesten al du?
- DORA Ez da elizara joaten.
- STEPAN Erljioa sentitzen du halaz ere. Horrek gintuen bata bestea-gandik berexten. Hura baino zakarragoa naiz, badakit. Jainkoa baitan sinesten ez dugunok, justizia behar dugu, justizia osoa; justizia osoa izan ezik, etsipena dugu sentitzen.
- DORA Harentzat, zuzentasuna bera zaio etsigarri.
- STEPAN Bai, arima ahultxe da. Eskua du gogor. Arimak berak baino gehiago balio du horrek. Hilko du seguraski. Ondo dago, ederki dago. Desegin; hori behar da egin. Zer dela eta zaudesilik? (*Hari begira dago.*) Maite al duzu?
- DORA Maitatzeko denbora falta zait. Justiziarentzako doi-doia daukagu aski denborarik.
- STEPAN Egia duzu. Egitekorik gehiegi daukagu; mundu hau desegiten behar beharrezkoa da ... Gero ... (*Leihoan.*) Ez dira ageri, iritxi dira.
- DORA Gero ...
- KALIAYEV Elkar maitatuko dugu.
- DORA Hemen egon bagintez.
- STEPAN Izango da maitatuko denik. Ber gauza da.
- DORA Stepan, esazu: "gorrotoa".
- STEPAN Zer?
- DORA Esan esazu: "gorrotoa", pronuntzia ezazu.
- STEPAN Gorrotoa.
- DORA Ondo dago. Yanek-ek ez zuen zuzen pronuntziatzen ahal.
- STEPAN (*Momentu batez isilik egon eta gero Dorarengana abiatzen da.*) Konprenitzen zaitut, ez nauzu begi onez ikusten. Baina,

seguru al zaude egin duzula? (*Isiltasun, gero eta biziago.*) Maitasun miserable baten izenean, hor zaudete enuxu-banuxu neurriarion erdia ere ematen ez duzuela. Baina nik, nik ez dut inor maite; gorroto gizon guztiei. Zer neri horien maitasuna? Duela hiru urte kartzelan ezagutu nuen. Eta hiru urte dira bizkarrean daramadala. Nahi zenuke bihotz-bera jar nendin eta horrela, bonba gurutzearekin batera loturik eraman nezan? Ez! Ez! Urrutiegi jo dut, gauza gehiegi ikasi dut ... Begira ... (*Alkandorea desegiten du. Dora bapatean harengana abiatzen da. Zigorraren markak ikusi eta atzera egingo du.*) Zigorrak utzi markak dituzu. Haien maitasunak utzi zauriondoak. Mespretxatzen al nauzu orain?

(*Ondora etorri eta musu bat emango dio.*)

DORA Nork mespretxa dezake gizonaron oinazea? Zu ere maite zaitut.

STEPAN (*Dorari kopetilunez begira.*) Barka nazazu Dora. (*Geldiune bat. Apartatzen da.*) Nekearen ondorioa edo da. Urteak urteen gain borrokaz, bihotzaren nahigabeak, espiak, kartzela ... eta hau azkenean. (*Erakuts bezaizkio markak.*) Non atxeman nezakeen maitatzeko aski indarrik? Badut indarrik, baina gorrotatzeko. Hobe da hori, ezen ez eta ezer senti.

DORA Bai, hobe da.

(*Stepan Dorari begira. Zazpiak jo dute.*)

STEPAN (*Bapatean beste aldera itzuliz.*) Oraintxe pasatuko da dukea.

DORA (*Leihorat doa eta sudurra zapal-zapal jarriko da kristalaren kontra. Luzaz isiltasun. Geroago, urrutitik etorri, zaldigurdian hotsa. Ondoratu da eta pasatu.*) Bakarrik balihoake... (*Zaldigurdia gero eta urrutiago. Bonba lehertu da ikaragarritzko hotsa atereaz. Ikaratzen bezala da Dora eta burua eskuetan gordetzen du, luzaz isilik.*)

STEPAN Boria-k ez du bonba leherrarazi! Yanek garaile atera da. Garaile atera da! Oi gure Herria! Hau gure poza!

DORA (*Malkoak begiak Stepan-en gainera eroriko edo da.*) Guk hil dugu! Geuk hil dugu! Neuk hil dut!

STEPA (*Oihuz.*) Nor hil dugu? Yanek ote?

DORA Ez! Dukea!

OIHALA

LAUGARREN EKITALDIA

Butirki presondegiko Pugatchev dorrean gela bat. Goizean goizik. Oihala jaso eta Kaliayev ikusiko da atera begira. Kartzelero bat eta prisionero bat kubo batekin, sartuko dira.

- GUARDIANAK Garbi ezazu. Azkar gainera. (*Leihoaren aldera jarriko da. Kaliayev-i begiratu ere gabe, Foka bazterrak txukuntzen hasiko da. Isiltasun.*)
- KALIAYEV Esazu zure izena, anaia.
- FOKA Foka.
- KALIAYEV Kondenaturik al zaude?
- FOKA Hala dirudi.
- KALIAYEV Zer egin zenuen?
- FOKA Hil.
- KALIAYEV Goseak al zeunden?
- GUARDIANAK Mintza zaitetz isilago.
- KALIAYEV Zer?
- GUARDIANAK Isilago mintzatzeko. Nahiz eta beste agindurik eduki, hitzegiten uzten dizuet. Mintza zaitetz isilago beraz. Aitona onen gisan.
- KALIAYEV Goseak al zeunden?
- FOKA Ez, egarriak.
- KALIAYEV Eta zer egin zenuen?
- FOKA Aizkora bat ikusi nuen. Begien aurrean nekusan dena desegin nuen. Hiru hil omen nituen. (*Kaliayev begira begira gelditu zai.*) Zu, haundizki, horiek entzun eta gero, ez ote didazu gehiago *anaia* hotsegingo? Hotzak al zaude?
- KALIAYEV Ez. Nik ere hil egin nuen.
- FOKA Zenbat?
- KALIAYEV Anaia, nahi duzularik esango dizut. Erantzuidazu arren eginez, damaturik zaude, ezta?
- FOKA Jakina dago ... hogeit urte asko da. Egina egin, gero penatzen da.
- KALIAYEV Hogeit urte. Hogeit eta hiru urtetan sar eta ile urdinarekin atera; hori da.

- FOKA Oi! Onenean, suerte hoberik dukezu! Juezek nondik jotzen duten ikusi behar; hor ere badago gora-beherarik. Ezkon-
durik eta norekin ezkondurik dauden jakin behar! Gainera
zu, haundizkietarik zara. Deabruek ez beste traturik duzue.
Onik aterako zara, ikusiko duzu!
- KALIAIEV Ez dut uste. Ez eta nahi ere. Hogeitertan ez nezake sofri
horrelako lotsarik.
- FOKA Lotsa diozu? Lotsa? Otx, otx, ... haundizkien ideiak dituzu
horiek. Zenbat hil zenituen?
- KALIAIEV Bat bakarra.
- FOKA Bat bakarra? Hori ez da ezer.
- KALIAIEV Serjio hil nuen, dukeetan haundiena den Serjio hil nuen.
- FOKA Dukea hil zenuen? Ederra egin duzu! Haundizki hauek dira
mutikoak! Gauza serioa da, ezta?
- KALIAIEV Serioa da, baina bide batez, beharrezkoa.
- FOKA Zer ba? Errege-etxean bizi al zinen? Emakumeak tartean
zitezkeen noski, ezta? Izan ere, zu bezalako mutil lerden
eta ...
- KALIAIEV Sozialista naiz.
- GUARDIANAK Isilago.
- KALIAIEV (*Are gorago.*) Sozialista reboluzionarioa naiz.
- FOKA Horiek dira hitzak horiek! Ondo bizitzeko beharrezkoa ote
zenuen sudurra istoria horietan sartzea? Hobe zenuen
zure etxean sartu eta isilik egotea eta gauzak ezin hobeto
aterako ziren. Inork bai, eta haundizkiek goza dezakete lu-
rrean.
- KALIAIEV Ez, alderantziz, zuk gozatzeko egina da. Miseria eta krime-
na gehiegi dago. Miseria txikiago, krimena gutxiago. Mun-
dua libre balitz, ez zeundeke zu hemen.
- FOKA Bai eta ez. Dena dela, libre hala ez, neurritz gorakorik beti
da kaltegarri.
- KALIAIEV Beti da kaltegarri. Jakina ... neurritz gora egiten dugunean,
umilaturik gaudelako egiten duzu. Ez haundikiek eta ez zu
bezalako deabruek neurritz gora egin beharrik eta lotsarik
sentituko ez duzuen egunik agertuko da oraindik. Anaia
izango gara guztiok eta justiziak gure bihotzak argi-isladez
beteko ditu. Ba ote dakizu zertaz ari natzaizun?

- FOKA Zeruko erreinuaz, agerian dago.
- GUARDIANAK Mintza zaitezte isilago.
- KALIAYEV Ez ezazu horrelakorik esan, anaia, Jainkoak ez dezake ezertxo ere konpondu, Geuk egin behar dugu guk justizia. (*Isiltasun.*) Ez al duzu konprenitzen? Ezagutzen duzu San Demetrioren ipuia?
- FOKA Ez, ez dut ezagutzen.
- KALIAYEV Jainkoa berarekin basamortuan biltzeko hitzeman da eta harat dioa ziztu bizian; eta horra, baserritar bat dakus gurdia lokatzetan. Haren laguntzen hasi da San Demetrio. Lokatza lodi dago, zuloa haundi. Ordu batez aritu da indarka, bukatu du, abiatu da korrika Jainkoarekin mintzatzera, baina horra! ordurako aldegina da Jainkoa.
- FOKA Eta zer egin zuen?
- KALIAYEV Lokatzetan gurdi gehiegi dagoelako eta anaia gehiegi dagoelako laguntzaren zain, badugu munduan zitara beti berandu iritsiko denik asko. (*Foka-k atzera egiten du.*) Zer duzu?
- GUARDIANAK Isilago. Eta zu aitona, mugi zaitez.
- FOKA Ez naiz fida. Ez dago hemen beste zerbait izkutataturik. Santuen istoriengatik eta lokatzetan sarturik dauden gurdien-gatik, ez da inor bere burua kartzelara eramango duenik. Gainera esan behar dizut ...
(*Guardiana barrez hasi da.*)
- KALIAYEV (*Fokari begira.*) Zer?
- FOKA Duke jende horiek hiltzen dituztenei zer egiten diete?
- KALIAYEV Zera ... urkatu.
- FOKA A!
(*Kanpora edo abiatu da. Guardiana gero eta lasaiago irriz.*)
- KALIAYEV Zaude. Zer txarrik egin dizut?
- FOKA Ezertxo ere. Nahiz eta haundizki guztiak baino haundizkiago izan, ez zaitut engainatuko, denbora pasa, hizka-mizka jardutea, ondo dago ... baina urkabera eraman behar bazaituzte, ez nuke nahi ...
- KALIAYEV Zer ba?
- GUARDIANAK Emazu hor aitona, mintza zakizkio ... (*Barrez.*)

- FOKA Anaia beti mintzatzen zaion bezala, nerekin mintza ez zaitzkeelako. Hain zuzen, nik ditut kondenatuak urkatzen.
- KALIAYEV Ez zara ba zu ere presoetarik?
- FOKA Hain zuzen. Lan hori egingo ote nuen galdegin zidaten; urkatzen dudan gizon bakoitzagatik, kartzelan urte bete gutxiago egingo dut. Eta agerian dago, ez dudala horrekin ezer galtzen, bai irabazten.
- KALIAYEV Zure krimenak barkatzeko, krimena berririk eginarazten dizute beraz?
- FOKA Honelakoxe aginduak badituz, non dago hor krimen berririk? Gainera, zeruak negar egin dezake, bost inporta haiei. Ez bide baitira kristau.
- KALIAYEV Zenbatsu hil duzu orain artean?
- FOKA Bi.
(*Kaliyev-ek atzera egin du. Besteak atera doaz; guardianak bultzada bat eman biezaio Foka-ri.*)
- KALIAYEV Agerian dago, berdugo bat zara.
- FOKA (*Ate ondotik.*) Eta zu, haundizki hori, zu zeu zer zara?
(*Atera bedi. Pausu zenbait entzungo da, agindu zenbait ere bai. Oso dotore, guardianarekin batera Skuratov sartu da.*)
- SKURATOV Utz gaitzazu bakarrik. Egun on. Ez al nauzu ezagutzen? Nik bai, ezagutzen zaitut. (*Irriz.*) Zure sona bazter guztietara zabaldu da, eh? (*Kaliyev-i begira begira.*) Nor naizen jakin nahi al zenuke? (*Kaliyev isilik dago.*) Ez al duzu erantzun nahi? Horixe!... Izan ere aspaldion inorekin hitzegin gabe ... Zortzi egun inorekin hitzik egin gabe gogorra da gero! Hemendik aurrera izango duzu harremanik, izango duzu bisitarik. Hain zuzen, hortarakoxe etorri naiz. Nik bidalirik, lehentxeago Foka zurekin izan duzu. Bada norbait, ezta? Zure gustokoa izango zela uste izan zuen. Pozik al zaude orain? Zortzi egun pasatuz gero, komeni da aurpegi zenbait ikustea, ezta?
- KALIAYEV Zer nolako aurpegia den ! ...
- SKURATOV Boza ederra, gozoa. Badakizu nondik nora zabiltzan. (*Geldiune.*) Inondik ere, nere aurpegia ez zaizu gustatzen, hori da!
- KALIAYEV Hori da.

- SKURATOV Besterik usteko nuen. Zer egingo da. Izan ere, argirik ere bai al dago ba hemen? Gainera, lurpean ez da inor atsegin-garri. Ezagutu, ez nauzu ezagutzen ere. Demagun gainera, aurpegia ez zaizula gustagarri, baina bihotza ezagutzen duzularik...
- KALIAYEV Aski da. Nor zaitut?
- SKURATOV Skuratov, Poliziaron departamenduko buruzagia.
- KALIAYEV Zerbitzari bat.
- SKURATOV Zu zerbitzeko. Egia esan, ni zu bezala, umilago agertuko nintzateke. Beharbada gerora, halaxe agertuko zara. Zera gertatzen da... lehenik justiziaren egarria sentitu eta gero, polizia organizatzen bukatu. Dena dela, ez naiz ikara. Argi eta garbi mintzatuko natzaizu, Komeni ere zait eta barkamena lortzeko erraztasunak emango dizkizut.
- KALIAYEV Zer da barkamenik?
- SKURATOV Zer barkamenik diozu? Nahi izanez gero, bizia salbatuko dizut.
- KALIAYEV Nork galdegin dizu?
- SKURATOV Bizitza ez da galdegiten, adiskide. Hartu egiten da. Ez ote diozu inoiz inori bizitza barkatu? (*Geldiune.*) Pentsa ezazu ondo.
- KALIAYEV Behin eta betiko esan, ez dut nahi, zuk eman barkamenik.
- SKURATOV Mesedez entzun nazazu. Nahiz eta itxuraz hala eman ez naiz zure etsai. Zure pentsamoldea arrazoizkoa dela, demagun. Horixe... hilketa ez dezaket onart.
- KALIAYEV Hitz hori ez zazu gehiago aipa!
- SKURATOV (*Begira.*) Ah! Minbera zaitut, eh? (*Geldiune.*) Egia esan, lagundu egin nahi zintuzket.
- KALIAYEV Lagundu? Zor dudana pagatzeko prest nago. Baina, nerekin hizketan hartzen duzun libertade hori ez dut jasango. Utz nazazu.
- SKURATOV Bizkarrera bota dizuten salaketa hori, gauza ...
- KALIAYEV Besterik da.
- SKURATOV Zer? Nola?
- KALIAYEV Oso besterik naizela. Gerratean egin preso bat naiz eta ez akusatu bat.

- SKURATOV Gogo dukezun bezala. Dena dela, hondamenik ugari gertatu zen, ez da? Baina, hor konpon dukea eta hor konpon politika. Gizon bat hil zen, hori da. Nola hil ere!
- KALIAYEV Zuek ezarri tiraniaren kontra leherrarazi nuen bonba, ez gizon baten kontra.
- SKURATOV Agerian dago hori. Baina, gizon batek hartu zuen kolpea. Eta, egia esan, ez zion batere onik egin. Gorputza altxatu zutenean bururik gabe altxatu zuten. Bururik gabe! Gorputza bera erabat txikituta: doi-doia zitekeen beso bat eta ankaren puska bat ikusi.
- KALIAYEV Sententzia bat betearazi nuen.
- SKURATOV Bai, bai, beharbada. Sententziari buruz ez du inork hitzik atera. Izan ere, zer da sententzia? Horri buruz gauak eta egunak pasa daitezke hitzegiten, ezer garbirik atera gabe. Beste konturik eskatzen zaizu, beste zerbait erreprotxatzen ... ez, ez bide zaizu gogoko hitz hori ... zera, derasagun afizionatu baten lana, ordena gutxirekin egina, baina egia da, inork ez ditzake dudan jarri, egiteko haren ondorio lazgarriak. Begirik duenak ikusi du zer gertatu den, Dukesari berari galdegiozu. Izan ere, odol asko zegoen, konprenitzen duzu? Odol asko.
- KALIAYEV Isilik zaude.
- SKURATOV Horra, hauxe esan nahi nizun. Sententziaz hitzik aipatu nahi ez baduzu, partiduak, partiduak beste inork ez zuela ordenatu eta leherrarazi, eta bonbak ez, baina ideia batek hil zuela dukea eta beraz, ez daukazula zer barkatzekorik. Baina, demagun, gauza garbia baita, demagun zuk erdibitu zenuela dukearen gorputza: hori beste gauza bat da, ezta? Hala balitz, indulto bat behar zenuke. Lagundu nahi zintuzket dizudan amodioagatik, hori da dena, sinets nazazu. (*Barrez.*) Zer nahi duzu! Pertsonak zaizkit interesgarri eta hor konpon ideiak.
- KALIAYEV (*Su batean.*) Ez zuk, ez eta zure eskuek ez dute eskurik nere pertsonagan. Hil nazakezu, ez juzka. Badakit nora abiatu zaren. Minbera den lekua ukitu nahi duzu, eta dena malko, damutasun eta traizio bilakatzea nahi zenuke. Ez duzu ezer atzemango. Nor eta nolakoa naizen, bost axola zuri. Gure gorrotoa, nerea eta nere anaiena, hori zaizu inporta. Zure zerbitzutarako dago

- SKURATOV Gorrotoa? Ideia berri bat. Krimena ez, ez da ideia berri bat. Ez haren ondorioak ere noski, damua eta zigorra, alegia. Halaxe da. Hori dela eta sartu nintzen polizia. Egia, egia bakarrik xurgatzeko. Baina, ematen dizkizudan isilgorde hauek ez dituzu entzun nahi. (*Geldiune; ondoratzen zaio, poli-ki-poliki.*) Labur: ez zenuke ahaztu behar edo ahaztu itxura egin behar, dukearen burua. Gogoan bazenu, ideiak ez zenituzke ezertarako ere on. Lotsa sentituko zenuke, eta egindakoaz ez zinateke harrotuko seguraski. Eta, lotsa sentituko duzun memento berean egin duzun kaltea erremediatzeko bizi nahi izango duzu. Bizitza berri bat hasteko, prest egon behar zara; hori da inportanteena.
- KALIAYEV Hala erabaki baneza, zer gertatuko litzateke?
- SKURATOV Zuk eta zure kamaradek barkamena lortuko zenuteke.
- KALIAYEV Preso altxatu al dituzte?
- SKURATOV Ez. Hor dago koxka. Baina, bizi nahi baduzu, preso altxatuko ditugu.
- KALIAYEV Zuzen konprenitu ote dut?
- SKURATOV Bai horixe! Ez zaitez haserretu, zaude. Pentsa ezazu. Ideiaren aldetik joka bazeneza, ez zenitzake entrega; baina denen on beharrez joka bazintez mesede bat egingo diezu. Nahaste borraraste anitzetatik aterako dituzu, eta bide batez, urkabetik salbatuko. Batez ere, ordainez, bihotza bakean dukezu. Oro har, irabazi egiten duzu, ez galdu. Kaliayev, (*Isilik.*) beraz, zer diozu?
- KALIAYEV Nere anaiek berehalaxe erantzungo lizuteke.
- SKURATOV Krimena bat gehiago! Hortarako jaioa zara, ez dago dudarik! Egin behar nuena egin dut, horra. Bihotza tristerik daukat. Ikusia dago kaskagogor bat zarena, zere ideietan gogor. Hor konpon, ez nezake ezer gehiago egin.
- KALIAYEV Nere anaiengandik ez nauzu bereziko.
- SKURATOV Ikusi arte. (*Ateratzeko itxurak egin ditu, baina berriz itzuli egin da.*) Hori horrela izanik, zergatik barkatu zenien bizia dukesari eta haren ilobei?
- KALIAYEV Zuk zer dakizu!
- SKURATOV Zuok argitzen eta informatzon zintuztenak, gintuzten gu ere informatzen. Dena ez bada ere, pixka bat behintzat... Baina, esazu... zergatik barkatu zenion bizia?

- KALIAYEV Ez daukazu jakin beharrik!
- SKURATOV (*Barrez.*) Uste al duzu. Berehalaxe ikusiko duzu zergatik interesatzen zaidan. Ideia batek hil dezake dukerik, baina nekez haurrik. Hori zenuen zuk zere kaskoan garbi ikusi. Orduan ordea, galdera hau dator gogora: ideiatatik haurrik ez badaiteke hil, ideia hori beragatik merezi ote du duke haundirik hiltzea? (*Kaliayev-ek keinu bat egingo du.*) Ez, ez zazu erantzun, ez zazu erantzun! Dukesari berari erantzun zaiozu!
- KALIAYEV Dukesari?
- SKURATOV Bai, zu ikusi nahiez dago. Bion arteko mintzaldia posible ote zitekeen jakitera etorri naiz. Posible da. Iritziz kanbiarazten ahal zaitu onenean. Nork daki! Dukesa kristau da. Arimari buruz, arimaren barrunbe guztiak jakiten, biziki iaioa da.
(*Barrez.*)
- KALIAYEV Ez dut ikusi nahi.
- SKURATOV Zer nahi duzu, ikusi behar zaituela-ta galde ari da. Dena den, errespetu pixka bat zor diozu. Senarraren heriotzaz geroztik, burutik pixka bat eginik ote dagoen, diote. Ez diogu galerazi nahi izan. (*Atetik.*) Iritziz kanbia bazeneza, ez ahantz nik esandakorik. Berriro ere agertuko naiz. (*Geldiune. Zerbait entzuten balu bezala.*) Badator. Poliziarekikoak egin eta gero, erlijioarekikoak. Ondotxo maite zaituzte, alajaina! Dena dela, bata bestearen inguruan dabilte. Pentsa Jainkoa presondegirik gabe! Zer bakardade ikaragarria! (*Kanpora atera da. Bozak eta ordenak entzungo dira.*)
(*Dukesa barnera dator. Ez du batere mugimendurik eta isilik dago. Atea irekita gelditu da.*)
- KALIAYEV Zer nahi duzu?
- DUKESA (*Aurpegia tapatzen zion estalkia kendu-eta.*) Zeuk ikusi. (*Kaliayev isilik.*) Gizon batekin batera gauza asko hiltzen da.
- KALIAYEV Lehendik ere banekien.
- DUKESA (*Naturalki baina boza isil-isilaz.*) Hiltzaileek ez dakite. Balekিতে, zer nola hil lezakete?
(*Isiltasun.*)
- KALIAYEV Ikusi zaitut. Orain, bakar bakarrik egon nahi nuke.

- DUKESA Ez. Nik ere ikusi nahi zaitut. (*Kaliyev-ek atzera egin du. Dukesa eseri egin da, ahulik balego bezala.*) Ez naiteke orain bizi bakarrik. Lehen, sofritzen banuen, harek ikusten zituen nere sofrikarioak. Gauza ederra zen sofritzea. Orain ... Ez, orain ez naiteke bakarrik bizi, ez isilik egon ... Baina, nori mintzatuko natzaio? Inguruan bizi direnek ez bide dute sentitzen gure penarik. Itxuraz daude tristerik. Egoten badira gainera, bizpahiru orduz bakarrik. Gero, jatera eta lotara doaz. Lotara, batez ere ... Nere antza pixka bat behar zenuela iruditu zitzaidan. Ez duzu lorik egiten, seguru nago. Kriminalarekin baino hobeki norekin mintza nintkeen krimenaz?
- KALIAYEV Zein krimena? Zuzenaren alde egin nuen egintza bakarraz oroitzen naiz.
- DUKESA Ahots berbera! Halakoxea zizun harek ere! Zuzenari buruz mintzatzan direlarik tonoz berbera dute gizon guztiek. "Zuzen eginik dago hori" zioenean, denak isiltzen ziren. Beharko! Beharbada zuzenez beste ari zen, beharbada zuzenez beste ari zara ...
- KALIAYEV Herri baten justizia mamitzen zen harengan, errusiar herria gizaldi luzetan negar saminez bete duen justizia. Hori dela eta, dena zen harentzat gozotasun, dena eskubide eta pribilegio. Zuzenez beste arituko banintz, presondegia eta heriotza beste saririk ez nuke.
- DUKESA Bai, sufritzen duzu. Baina, hura hil egin zenuen.
- KALIAYEV Gutxienik uste zuenean hil zen, bapatean. Halako heriotza ez da sofrikario.
- DUKESA Sofrikariorik gabe hil zela? (*Apalago.*) Hala da. Berehalaxe ekarri zintuzten. Polizie berebiziko diskurtsoak bota omen zenizkien. Horixe. Hortara, laguntza pixka bat bazenukeen. Baina ni, bizpahiru segundo barru iritsi nintzen. Dena ikusi nuen. Haren pusketetatik gelditu zena kamila batera jaso nuen. Hura odoljarria! (*Geldiune.*) Soineko zuriz jantzirik nengoan, eta ...
- KALIAYEV Isilik zaude.
- DUKESA Zergatik egongo naiz isilik? Egia diot. Bai al dakizu zertan zen hil baino bi ordu lehenago? Lotan zegoen. Siloi haundi batean etzanik, anak aulkian ... ohi zuen bezala. Hura lo zegoen eta zu berriz, hura noiz agertuko zain gau ilunean

- ... (*Negar dagi.*) Lagun etorri zakizkit orain ! (*Harek atzera, iharturik bezala.*) Gazte zara. Ez zaitezke inolaz ere gaizto izan.
- KALIAYEV Gazte izateko denborarik ez dut izan.
- DUKESA Zergatik hartzen duzu gogor-aire hori? Ez ote zara sekula zeure buruaz urrikaldu?
- KALIAYEV Sekula.
- DUKESA A! Ez dago ondo hori! Poz pixka bat hartzen da norberaz urrikitzen denean. Nik neuk, neure burua beste inor ez dut gaurgero urriki. (*Geldiune.*) Sufritzen nago. Bizia barkatu baino hobe zenuen harenarekin batera nerea garbitu bazenu.
- KALIAYEV Zuri ez baina zurekin zihoazten haurrei barkatu nien bizia.
- DUKESA Badakit, bai. Ez ba uste gehiegi maite nituenik. (*Geldiune.*) Dukearen iloba dira. Osabak hainbat kulparik ez ote zuten?
- KALIAYEV Ez.
- DUKESA Ezagutzen al dituzu? Nere iloba ez da oso bihotz oneko neskatoa. Behartsuei ez die sekula eskupekorik ematen. Ukitzeko beldur da. Ez ote da ari zuzenaren kontra? Injustoia da beraz. Harek, bederen, baserritarrak maite zituen. Haiekin batera edaten zuen. Eta zuk berriz, hil egin zenuen. Zu zeu, zuzenaren kontra ari zara, ez dago hor dudarik. Lurra basamortu bihurtu da.
- KALIAYEV Alferrik ari zara. Nere indarrak ahuldu nahi zenituzke, etsiarazi nahiko ninduzuke. Ez duzu lortuko. Zoaz eta ba-kean utz nazazu.
- DUKESA Ez al duzu nerekin batera otoitz egin nahi, damutu nahi? ...Otoitz egiten badugu, ez gara gehiago bakarrik. Norbait dukegu lagun, barrenean.
- KALIAYEV Heriotzara preparatzen utz nazazu. Hilko ez banintz, asesino bat izango nintzateke.
- DUKESA (*Altxatu-eta.*) Hil? Hil nahi zenukeela? Ez. (*Kaliyev-en ondo-ra dijoa, dena su.*) Biziko zara eta hiltzaile bat zarela aitortu. Ez al duzu inor hil? Jainkoak justifikatuko zaitu.
- KALIAYEV Zein nongo Jainkoak: nereak ala zureak?
- DUKESA Eliza Santuarenak.
- KALIAYEV Eliza Santuak ez dauka hemen zertan sudurra sarturik.

- DUKESA Presondegia ezagutu zuen jaun baten zerbitzari da.
- KALIAYEV Ez gara lehengo garaietan bizi. Eliza Santuak, jaun horrek emandako denetik, zerbaitxo bakarrik aukeratu du.
- DUKESA Zer du aukeratu? Zer diozu?
- KALIAYEV Grazia beretzat gorde du eta karidadea guk egitekotan utzi du.
- DUKESA Nori? Guri?
- KALIAYEV (*Oihu biziz.*) Zuek urkatzen dituzuen guztiei. (*Isiltasun.*)
- DUKESA (*Goxoki.*) Ez naiz zuen etsai.
- KALIAYEV (*Desesperaturik.*) Bazara, zure taxuko eta arrazako guztiak bezala. Badago kriminal izatea baino gauza itsusiagorik: hortarako sortu ez denari krimenera bultz egitea, behar-tzea. Begira nazazu. Krimenarik egiteko ez nintzela sortu, zin dagizut.
- DUKESA Zure etsai banintz bezala ez zakizkit mintza. Begira. (*Atea itxi beza.*) Nahi baduzu, zure nauzu. (*Negarrez has bedi.*) Odo-lak bereizten gaitu bata bestearengandik. Baina, zori-gaitzaren lekuan bertan, Jaingoikoagan bat egingo dugu. Besterik ezean, otoitz egin dezagun batera.
- KALIAYEV Ez dut nahi. (*Dukesarengana hurbilduko da.*) Urrikaltzen zai-tut, hori da!; nere arima ukitu duzu. Ez baitizut ezertxo ere izkutatuko, orain konprenituko nauzu. Nik ez dut espero Jainkoarekin zitarik izatea. Baina hil nadinean, maite ditu-dan haiekin bilduko naiz, momentu honetan nitaz oroitzen diren nere anaiekin egingo dut bat. Otoitz egitea, haiei traizio egitea litzateke.
- DUKESA Zer esan nahi zenuke?
- KALIAYEV (*Esaltazior betarik.*) Zera, zorioneko izango naizela, besterik ezer ez. Borroka luzerik egin beharrean naiz, eta egin ere egingo dut. Hauzikoek beren hauzia eman dezatenean, eta hiltzeko ordua etorri. Urkabearen ondoan zugandik eta mundu itsusi honetatik bereziko naiz eta bihotza asetzen didan maitasunean behin da betiko murgilduko naiz. Konprenitzen al nauzu?
- DUKESA Jainkoagandik urruti ez dago maitasunik.
- KALIAYEV Bai, badago. Gizonari dioguna.
- DUKESA Ez dago gauza nazkagarriagorik. Desegin ala barkatu, zer besterik egin genezake gizonarekin?

- KALIAYEV Harekin batera hil.
- DUKESA Bat bedera, bakar bakarrik hiltzen da. Hura ere, bakar bakarrik hil zen.
- KALIAYEV (*Desesperazioz.*) Gizonarekin hil! Maite direnak, noizpait bilduko badira, elkarrekin behar dira hil. Injustiziak bata besteagandik apartatzen gaitu; lotsak, oinazeak, besteei egin kalteak, krimenak-eta berebat, bata besteagandik aparta egiten gaituzte. Sofrikario bat da bizitza, bizitzak berezi egiten ...
- DUKESA Jainkoak banatu ez baina bildu egiten du.
- KALIAYEV Ez gure mundu honetan. Eta nik, mundu honetan bildu nahi nuke.
- DUKESA Zakurren bilera da hori, muturra hautsetan, usma eta usma beti eta sekula deus aurkitzen ez.
- KALIAYEV (*Leihora begira.*) Hori, laster jakingo dut. (*Geldiune.*) Baina, poztasun guztiak alde batera utzi dituzten bi pertsona, oinazetan beste inon bil ez bazitezkeen, ez ote daiteke pentsa, oinaze horietan beroietan elkar maita daitezkeenik? (*Dukesa-ri begira.*) Soka batez biak lot daitezkeenik, ez ote daiteke pentsa?
- DUKESA Zer maitatzeko era ikaragarria da hori?
- KALIAYEV Zuk eta zuk bezalakoek ez digute besterik utzi.
- DUKESA Zuk hil zenuena nik ere maite nuen.
- KALIAYEV Konprenitzen zaitut. Horrengatik dizuet barkatzen zuk eta zuk bezalakoek egin didazuen kaltea. (*Geldiune.*) Orain utz nazazu. Zoaz. (*Luzaz isil-isil.*)
- DUKESA (*Kopeta harro.*) Banoa. Baina, orain konturatu naiz, Jainkoagana erakartzera etorri nintzaizun honera. Inoren laguntzarik gabe nahi duzu zeure burua juzkatu eta salbatu. Ez, ez, ezin daitekeena da hori. Zu bizi izanez gero, Jainkoaren esku dago hori. Zure alde barkazioa eskatuko dut.
- KALIAYEV Otoi, ez zazu horrelakorik egin. Utz nazazu hiltzen, bestenez, gorroto bizia gordeko dizut.
- DUKESA (*Atetik.*) Jainkoari eta gizonei zure alde barkazioa galdegingo diet.
- KALIAYEV Ez, ez ez, debekatzen dizut. (*Atera korri egin du, baina bapatean Skuratov-ekin aurkitu da. Kaliayev-ek atzera dago eta be-*

- giak ixten. Isiltasun. Berriro Skuratov-i begira.*) Zurekin egotea beharrezkoa zitzaidan.
- SKURATOV Hemen naukazu, pozik asko gainera. Zer nahi duzu?
- KALIAYEV Berriz norbait despreziatzea beharrezkoa zitzaidan.
- SKURATOV Zer egingo da! Erantzunaren bila etorri ni eta.
- KALIAYEV Hartu duzu.
- SKURATOV (*Beste tonu batez.*) Ez, oraindik ez dut hartu. Entzun nazazu ondo. Dukesarekin eduki duzun hartu-eman hau berariz eginarazi dut, bihar bertan egunkari guztiak argitara deza-ten. Puntu bat ezik, beste guztia xehero kontatuko da. Damuturik zaudela idatziko dugu. Traizionatu egin dituzula pentsatuko dute zure kamaradek.
- KALIAYEV (*Patxadaz.*) Ez dute sinetsiko.
- SKURATOV Egia aitor bazeneza, orduan bakarrik dut debekatuko egunkarietan publiko dadin. Gau osoa daukazu ... zuk pentsa zer erabaki hartu. (*Atera doa.*)
- KALIAYEV (*Lehen baino gorago.*) Ez dute sinetsiko.
- SKURATOV (*Itzuli-eta.*) Zergatik ez dute sinetsiko? Ez ote dute sekula bekaturik egin?
- KALIAYEV Ez duzu haien maitasunaren berririk!
- SKURATOV Ez dut, ez. Baina badakit, ez daitekeela elkarren anaitasunean gau osoan, minutu batez bederen porrot egin gabe, sinetsi. (*Atea itxi beza, bera barnean gelditu da.*) Zaude lasai. Ez zagu batere presatua. (*Biak aurrez-aurre gelditu dira.*)

OIHALA

BOSTGARREN EKITALDIA

Beste bil-leku batean gaude. Lehengoaren estilokoa da baina. Haste bat geroago. Gauzez. Dena isil. Dora alde batetik bestera dabil paseaka.

- ANNENKOV Etzanaldi bat egin zazu, Dora.
- DORA Hotzak nago.
- ANNENKOV Etzan zaitez hemen. Berogarri horietan bil zaitez.
- DORA (*Alde batetik bestera ibiliz.*) Hau gau luzea! Hau hotza, Boria!
(*Norbait ate joka. Kolpe bat, kolpe bi. Annenkov atea irekitzera doa. Stepan eta Voinov sartu dira. Voinov Dorarengana joan eta musu bat emango dio. Dorak, bere kontra besarkatuko du Voinov.*)
- DORA Alexis!
- STEPAN Orlov-ek dionez, gaur gauerako utzi dezakete. Zerbitzuan ez dauden subofizial guztiak koartelera deitu dituzte. Beraz, haiekin batera bilduko da.
- ANNENKOV Haiekin non bilduko zara?
- STEPAN Sophiskaia kaleko restaurantean, Voinov eta bion zain egongo da.
- DORA (*Neka-neka eginak, eseri egin da.*) Gaur gauean egingo dute harena, Boria.
- ANNENKOV Ez da ezertxo ere galdu, erregek du erabakiko hori.
- STEPAN Yanek-ek barkamena eska baliezaio bai, orduan legoke erregearen esku erabaki bat edo bestea hartzea.
- DORA Ez du eskatu.
- STEPAN Barkamena eskatzeko ez eta, zertarako ikusi nahiko zukeen dukesa? Non nahi eta alde orotan zabaldu zuen Yanek damuturik zegoela. Non ote dago egia?
- DORA Hauzitegian harek esan zuena ezagutzen dugu, idatzi diguna ere bai. Yanek-ek hau esan zuena: damurik zuela bizitza bat bakarra autokraziaron kontra desafioka botatzeko. Hori dion gizonak, galdegin ote dezake barkamenik, damutu ote daiteke? Ez, nahi zuen eta nahi du hil. Harek egina ez du inork txartzat eman.
- STEPAN Damurik ikusi zuen dukesa.
- DORA Hori haren egitekoa zen.

- STEPAN Badugu joka-molde bat, eta joka molde horren arabera, ez zukeen ikusi behar.
- DORA Hiltzea, norbait hiltzea da gure joka-legea, ez besterik. Libre da orain, noizpait behar-eta, libre atzenean.
- STEPAN Ez oraindak.
- DORA Libre da. Hilurren delarik badu esku zer nahi gisan jokatzeko. Hilko baita, ikusiko duzue eta poztu zaitezte.
- ANNENKOV Dora!
- DORA Bai. Barkamena ukan baleza, horien garaitzapena! Hortxe genuke frogatzen bat, ezta? Dukesak zioena egia zela, hots, damutu egin zela eta traizio egin zigula. Hil baledi berriz, badukezue sinismen harengan eta gerora ere maitatuko duzue. (*Denei begira.*) Zuek inor maitatzeko, frogatzen asko behar duzue.
- VOINOV (*Ondoratu-eta.*) Ez, Dora. Ez dugu hari buruz dudarik egin.
- DORA (*Gela barruan batetik bestera ibilki.*) Bai ... onenean ... Barka nazazue. Baina, gertatuak gertatu, zer inporta guri! Gaur gauean jakingo dugu ... A, gaixo Alexis, zer egitera etorri zara honera?
- VOINOV Harek hustu zuen lekua betetzera. Hauzitegikoen aurrean bota zuen diskurtsoa irakurri nuenean barruak harrotu zitzaizkidan eta negar egin nuen. “Malkoz eta odolez igurtzirik dagoen mundu honen kontra nere protesta, heriotzaz agertuko dut”, irakurri nuenean, daldaraka geratu nintzen.
- DORA Malkoz eta odolez igurtzirik dagoen mundu hau ... Hori esan zuen, egia da.
- VOINOV Bai, esan zuen ... Zer bihotzondoa hori dena esateko ! Eta, azkenik, oihi biziz “Gizadiak nahiko lukeen gisan eta mailan egin badut protesta biolentziaren kontra, ideia-erantzuz korona dezala heriotzak nere burruka.” Hitz hoiek irakurri eta zuengana biltzeko erabakia hartu nuen.
- DORA (*Esku-artean burua.*) Mantxarrik gabe nahi zuen, hori da. Baina, bai koroatze garratza!
- VOINOV Ez zazu negarrik egin Dora. Bere heriotza dela eta, inork negarrik ez egiteko eskatu zuen. A, bai, oraintxe konprenitzen dut ondo. Ez nezake hartaz duda. Koldar baten gisan jokatu nintzelako sofritu dut. Eta gero berriz, Tiflis-en bon-

- ba bat leherrarazi nuen. Yanek-en bidea hartu dut, berbera. Kondenatua izan zela jakin nuenean, hauxe etorri zitzaidan burura: haren ondoan ezin egon nintekeenez gero, behar nuen harek hustu lekua bete, hartu.
- DORA Gaur gauean nork bete lezake haren lekua? Bakar bakarrik dagoke, Alexis.
- VOINOV Hartaz harro egonik gaudeke harekin: hura bere ejenplo ederrarekin gurekin dagoen bezala. Ez zazu negarrik egin.
- DORA Begira nazazu. Legorrik dauzkat begiak. Baina harro, hori ez, hori sekula santan gehiago ez.
- STEPAN Dora, ez zazu nitaz juzku txarrik egin. Hobe Yanek biziko balitz! Hura bezalako gizonik behar dugu.
- DORA Ez da hori harek nahi duena. Bere heriotza opa dezagun beraz!
- ANNENKOV Burutik eginda zaude !
- DORA Bai, hori deseatu behar dugu. Ondotxo ezagutzen dut haren bihotza, Hortxe datza harentzat bakea, A, bai, hil dadila ! (*Apalago.*) Baina, santiamen batean hil dadila!
- STEPAN Banoa, Beria. Zatoz, Alexis. Orlov zain daukagu.
- ANNENKOV Zoazte bai, eta berandu-gabe berriz itzul zaitezte. (*Stepan eta Voinov aterat abiatu dira, Stepan Dorari begira.*)
- STEPAN Zer berri dagoen jakingo dugu. Zuk, zaindu ezazu Dora. (*Dora leiho ondoan dago. Annenkov-ek begiratzen dio.*)
- DORA Heriotza! Urkabea! Heriotza behin eta berriz! Ai! Baria!
- ANNENKOV Bai, hala da, arrebatxo. Ez dago beste irtenbiderik.
- DORA Isilik zaude. Heriotza beste irtenbiderik ez badago, ez gabilta bide zuzenetik. Bide zuzenak bizira darama, eguzkiaren argira. Ez daiteke beti hotzak egon...
- ANNENKOV Heriotzak ere bizia dakar. Besteen bizia. Rusia biziko da, gure seme-alaben seme-alabak biziko dira. Oroit zaitez Yanek-ek zioen hartaz: “Rusia gutziz ederra izango da”.
- DORA Besteak, gure iloben ilobak ... Bai. Kartzelan datza Yanek eta urkatuko duen soka hotzik dago. Ai, Boria! eta beste horiek ez balira biziko? Hutsaren truke hilko balitz?
- ANNENKOV Isilik zaude.
(*Isiltasun.*)

- DORA Hau hotza egiten du! Uda berrian gaudelarik hori! Kartzelako patioan badago zuhaitzik, badakit. Eta, ikusten bide ditu.
- ANNENKOV Zaude lasai zer berri dagoen jakin arte. Zaude lasai, dardaraka egon gabe.
- DORA Izan ere, holakoxe hotza sentitzen dut, hilik nagoela iruditzen baitzait. (*Geldiune.*) Istorio guztiok garaiz aurretik zahartzen bide gaituzte. Gaurgero ez gara gehiago haur izango, Boria. Krimen bat, eta agur haurtzaroa. Bonba leherrarazi orduko, segundo bat edo beste denera, eta, horra! bizitza osoa iragan da. Ai, hemendik aurrera, lasai hil gaitzke. Gizonari dagokion bidea eginik dugu.
- ANNENKOV Borroka betean hilko gara, beraz, gizonen gisan.
- DORA Ziztu biziegian joan zarete. Gaurgero ez zarete gizon.
- ANNENKOV Zorigaitza eta miseria ere ziztu bizian ari ziren. Ez dago munduan pazientziarentzat betarik, eta gizonak umotzeko eta ontzeko lekurik. Rusia zain daukagu.
- DORA Badakit. Munduaren zorigaitza gure gain hartu dugu. Yaneke ere zorigaitz horren kargu egin zen. Hura gizona, hura! Baina halaz guztiz ere, harrokeria horiek ordaintetan, zigorra dukela iruditzen zait.
- ANNENKOV Harrokeria hori bizitzarekin dugu ordaintzen. Ez dago urrunago joango denik. Badugu beraz harro egoteko arrazoirik.
- DORA Seguru al zaude gu baino urrunago joko duenik ez dela sortuko? Inoiz behin, Stepan mintzo delarik, beldurtzen naiz. Beharbada beste batzuek, guk egindakoetan finkatuko dute beren autoritatea hiltzeko, baina ez beren biziekin ordaintzeko.
- ANNENKOV Koldarkeria, besterik ez da hori, Dora.
- DORA Nork zer daki? Onenean hortxe datza egiazko justizia, benetazko zuzena. Eta hortara ezkeror inork ez du justizia maitatuko.
- ANNENKOV Dora! (*Dora isilik.*) Duda-mudan al zaude? Bestetan ez bezala zara mintzo: ez zaitut ezagutzen ahal!
- DORA Hotzak nago. Harengan daukat nere pentsamendua ... ez dela beldur, agertzearren, ez baituke gorputzean dardara txikienik.

- ANNENKOV Ez duzu beraz gurekin jarraitu nahi?
- DORA (*Annenkov-i buruz jauzika.*) O, Boria, zuekin orain eta beti. Noraino behar, haraino iritsiko naiz. Gorroto diot tiraniari eta jauntxokeriari, eta ondotoxo dakit ez gintezkeela bestela joka. Baina horra, bide hau pozik hartu banuen ere, presenteon bihotza tristerik daukat. Hor datza diferentzia guztia. Prisionero, zer besterik gara !
- ANNENKOV Rusia osoa dago presondegian. Presondegiaren murruek erre eta kixkali egingo ditugu.
- DORA Ekatzu bonba bat eta ikusiko duzu. Su-artean ibiliko naiz, batere ikararik gabe, lasai jokatuko naiz. Norberaren kontradioengatik errazago da hiltzea, ezen ez-ta bizitzea. Inor bederen, inor maite al duzu bederen, Boria?
- ANNENKOV Bai, lehenago, antzina bai, baina momentuan ez naiz maitasun hartaz oroitzen ere.
- DORA Noiz horrela? Luzaro?
- ANNENKOV Lau urtez. Orain dela lau urte.
- DORA Noiztik zaude Organizazioaren buru?
- ANNENKOV Lau urte dira. (*Geldiune.*) Orain, Organizazioa maite dut.
- DORA (*Leihora doa.*) Inor maitatzea, ondo dago, baina beste batek gu maitatzea ! ... Ez, dezagun jo aurrera! Pausatzea nahi genuke, baina ez, jo aitzina! Jo aurrera! Besoak zabaldu eta beste batek eramatea nahi genuke. Baina injustizia zikin hori narru gorrian itsasten zaigu. Aurrera! Garen baino ere haundiago izatera kondenaturik gaude. Pertsonak, aurpegiak nahi genituzke maitatu. Justizia bai, baina are gehiago maitasuna! Baina ez, aurrera jo behar da. Jo aitzina! Dora! Jo aurrera Yanok! (*Negarrez.*) Baina harentzat, azken muga iritsi hurren da.
- ANNENKOV (*Bere besoetan har beza.*) Barkatuko diote.
- DORA (*Begira, begira.*) Ondo dakizu ez diotela barkatuko. Ondo dakizu, bestela hobe dela. (*Annenkov-ek begiak beste aldera.*) Beharbada, patiora aterea da. Bera atera orduko, ehun mila begi horiek haren begira, denak isil-isilik. Ez ahal dago hotzak behintzat! Boria, esango ote zenidake nola urkatzen dituzten?
- ANNENKOV Soka-muturretik zintzilik. Dora, aski da!

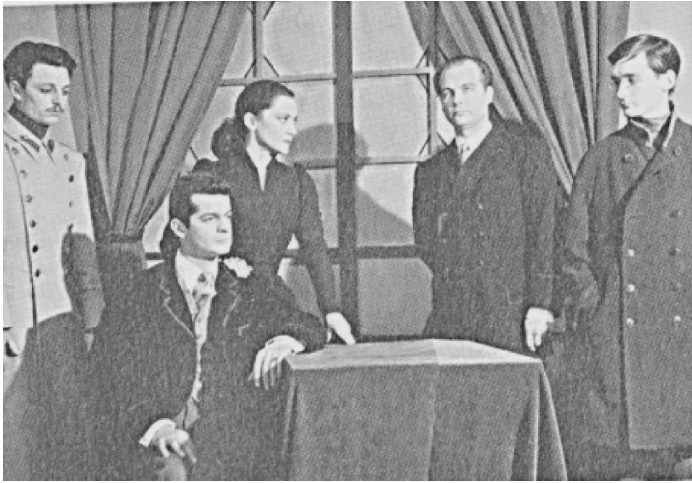
- DORA (*Lehenean.*) Berdugoak bizkarraren gainera jauzi egiten du. Lepoa karraskan hasten da. Ai, ez ote da ikaragarria?
- ANNENKOV Bai. Alde batera bai, hala da. Beste aldera, zoriona bera da.
- DORA Zoriona esan duzu?
- ANNENKOV Hil aurretik gizon baten eskua gainean sentitzea, bada zer-bait. (*Dora alki batera egin du korri eta eseri egin da. Isiltasun.*) Dora. Goazemazu berehala. Atsedeen pixka bat har dezagun.
- DORA (*Zorabiatuta bezala, begiak nonbait.*) Joan! (*Leihorat begira beza.*) Egunsentia gainean dugu, Jadanik Yanek hilik da, se-guru nago.
- ANNENKOV Honatx hemen ni zure anaia.
- DORA Bai, anaia zaitut. Guztiok zarete nere anaia eta maite zai-tuztet. (*Euria ari du. Egunsentia. Dora isil isila mintzo da.*) Baina bai dela batzuetan garrantza anaitasuna!
(*Norbait ate joka. Voinov eta Stepan sartu dira. Ez da mugimen-du txikienik denak geldi-geldi. Dora beldurtu edo eginda, baina ahalegiak egin eta bere onera dator.*)
- STEPAN (*Apal.*) Yanek-ek ez du traiziorik egin.
- ANNENKOV Orlov-ek ikusi ahal izan du?
- STEPAN Bai.
- DORA (*Denen aitzinera etorritz.*) Eseri zaitetz eta konta ezazu.
- STEPAN Zertarako?
- DORA Konta ezazu dena. Badut esku dena, den-dena jakiteko, Be-raz, kontatzeko agintzen dizut. Detaile eta guzti gainera.
- STEPAN Egiteko gauza ote naiz? Gainera, joan ordu da.
- DORA Ez, nahi hala ez, beharko duzu esan. Noiz eman zioten be-rria?
- STEPAN Gaueko hamarretan.
- DORA Noiz urkatu zuten?
- STEPAN Goizeko ordu bietan.
- DORA Lau orduz egondu zen beraz noiz urkatuko zuten zain?
- STEPAN Bai, eta hitzik ez zuen atera. Gero, berehalaxe bukatu zen. Gaur-gero, ez da.
- DORA Lau orduz isil-isila? Zaude pixka bat eta esazu. Zein soi-nekoz zagoen jantzirik? Txanorik bai al zeraman?

- STEPAN Ez. Soineko beltzez jantzirik agertu zen, abrigorik gabe. Sonbrailua, beltz-beltza.
- DORA Zer nolako eguraldia egiten zuen?
- STEPAN Gau iluna zen. Elurra zikin zikina zegoen. Eta gero, euria-
ren euriz elurra lokatz eranskor bihurtu zen.
- DORA Dardarka al zegoen?
- STEPAN Ez.
- DORA Orlov eta hura, begiz-begi, elkar ikusi al ziren?
- STEPAN Ezta ere.
- DORA Nora begira zegoen?
- STEPAN Orlov-ek dioenez, alde orotara begiratzen zuen eta inor
ikusten ez.
- DORA Zer dakizu gehiago, zer gehiago?
- STEPAN Aski da, Dora.
- DORA Ez, dena den-dena jakin nahi dut. Haren heriotza bederen,
nerea da.
- STEPAN Azken sententzia irakurri zioten.
- DORA Bitartean zer egiten zuen?
- STEPAN Ezer ez. Zapata zikintzen zion lokatz pixka bat kentzeko,
behin bakarrik zuen astindu zangoa. Hori da guztia.
- DORA (*Burua eskuen artean.*) Lokatz pixka bat!
- ANNENKOV (*Bizi bizi.*) Nondik nora dakizu? (*Stepan isilik.*) Hori dena Or-
lov-i galdegin ote zenion? Zergatik?
- STEPAN (*Begiak beste alderat.*) Bazen Yanek eta bion artean, halako-
xe zerbait ... zera ...
- ANNENKOV Zer zegoen?
- STEPAN Haren inbiri nintzen,
- DORA Zer berri dago gehiago Stepan, zer gehiago?
- STEPAN Florenski aitak kurutze bat ipini zion begien aurrean. Ez
zion musurik eman nahi izan. Eta hauxe esan zion: “Lehen
ere esan nizun, ez naizela gehiago bizi, eta ez diodala he-
riotzari ezertxo ere zor, bakean nagoela alegia”.
- DORA Zer nolako boza zuen?
- STEPAN Lehen ezagutu genionaren beretsua. Lehengo berotasunik
eta ezinegonik gabe, hori da.
- DORA Zoriontsu zirudien?

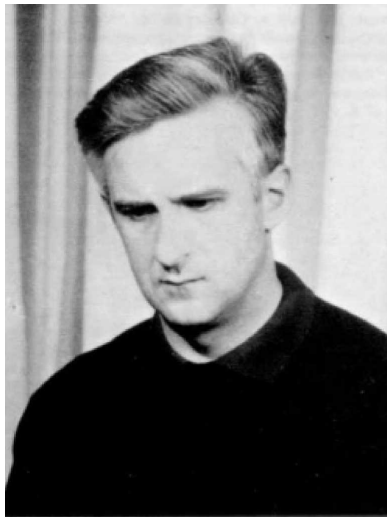
- ANNENKOV Burutik eginik al zaude?
- DORA Bai, bai, seguru nago, zoriontsu zegoela zirudien. Izan ere, ez legoke zuzen, azken sakrifizioa hobeto preparatzeko bizitzan zorionari uko egin zionak, ez zezan erraz bi heriotzarekin batera zoriona eta poz betea. Zoriontsu zen eta bihotza lasai zuela joan zen urkabera, ez da hori?
- STEPAN Bazijoan ibilian ibilian. Norbait, esku-soinua lagun, ibai-ondoan kantari ari zen. Zakurren zaunka entzun zen une berean.
- DORA Eta urkabera igo zen orduan ...
- STEPAN Igo zen ... eta gau ilunean murgildu zen. Berdugoak burutik behera ipini zion ile-zapia, doi-doia ikus zitekeen.
- DORA Gero zer, gero zer gehiago? ...
- STEPAN Halakoxe hots burrunba.
- DORA Hots burrunba. Yanek! Eta gero ...
(*Stepan isilik dago.*)
- DORA (*Gogor.*) Gero zer gertatu zen galdegin dizut. (*Stepan isil-isila.*) Mintza zaitetz Alexis, gero zer?
- VOINOV Hots burrunba ikaragarria.
- DORA Aa! (*Paretaren kontra korrika doa.*)
(*Stepan-ek buruaz beste aldera egiten du, Annenkov, ez keinu ez deus, negarrez hasi da. Dora itzuli eta, oraino paretari loturik, besteei begira jarri da. Beste boza batez, zorabioak hartuta bezala.*)
Ez ezazue negarrik egin. Ez, ez, ez ezazue negarrik egin. Justifikazio eguna dugu gaurko hau. Momentu honetan zerbait ari da gora, gure rebeldiaren lekuko: Yanek, ez da gaurgero hiltzaile. Hots burrunba ikaragarria! Haurtzaroko pozetara bihurtzeko, aski izandu da hots burrunba ikaragarri bat. Oroitzen al zarete nolako barrea zuen? Besterik gabe askotan barrez hasten zen. Bai gazte zela! Barrez dagoke orain ere, aurpegia lurrari itsatsita. (*Annenkov-i ari zaio:*) Boria, nere anaia al zara? Lagunduko ninduzukeela al diozu?
- ANNENKOV Bai.
- DORA Naizena naizelako nigatik egin zazu. Bonba emaidazu. (*Annenkov horren begira.*) Bai, hurrengoan nik, neuk lehe-

- rraraziko dut. Bai, hurrengo txandan nik leherraraziko dut. Hala nahi dut.
- ANNENKOV Ez ote dakizu, ez dugula nahi emakumerik, punterengoen artean?
- DORA (*Oihu biziz.*) Emakume ote naiz oraino?
(*Denak hari begira. Isiltasun.*)
- VOINOV (*Patxada guztian.*) Onar ezazu, Boria.
- STEPAN Bai, onar ezazu.
- ANNENKOV Zure txanda zen, Stepan.
- DORA Emango didazu, ez da? Leherraraziko dut. Eta halako batean, gau hotz batean...
- ANNENKOV Bai, Dora.
- DORA (*Negarrez.*) Yanek! Gau hotz bat, eta soka bera! Orain, dena egin errazago daiteke orain.

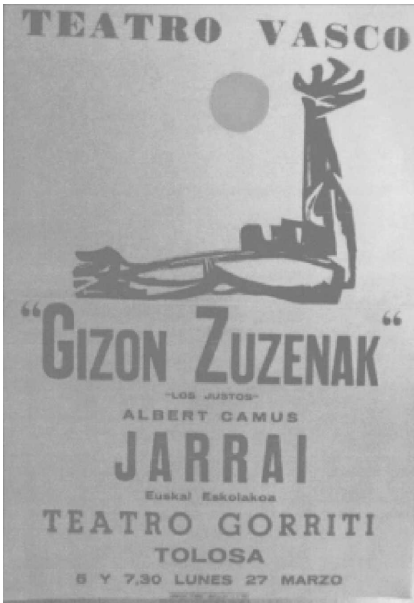
AMAIA

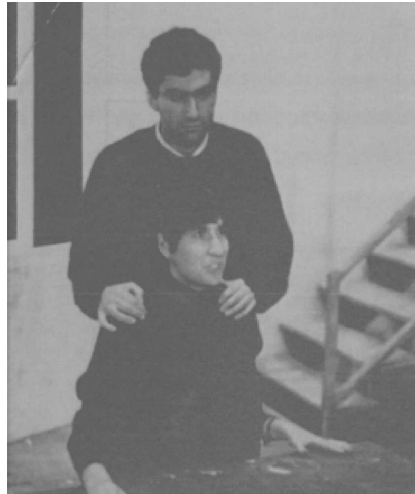
Roger Viollet: Jean Pommier, Serge Reggiani,
Maria Casares, Yves Brainville eta Michel Bouquet,
Les Justes-eko antzezlaria.
Théâtre Hébertot, Paris 1949.

Xalbador Garmendia
(Zaldibia 1932)
Les Justes-en itzultzailea

Tolosa. Teatro Gorriti.
Albert Camus, *Gizon Zuzenak*.
1967-III-27

Arantxa Gurmendi (DORA)
eta Xabier Lete (YANEK)

Fr. Luis de Leon

Juan Inazio Goikoetxearen itzulpenak

OHARRA:

Horra, irakurle, Gazteluk itzulitako hainbat poesia. Berak atsegin zituen Fray Luis de Leon eta San Juan de la Cruz gaztelaniako poeta mistiko haundiak. Hemen jarri ditugunak Fr. Luis de Leonenak dira, irakurleak bila ditzake gehiago ere hainbat liburuetan zehar.

Horra Musika Ixila gain azaleko solapan
Orixek jarritako oharra:

“Gaztelu’k gaztel-olerkari aundienetara io du: euskeraz poliki iantzi diyu bi aundien orien olerkirik onenak. Ez ote du ojo laister goiena gure izkuntzak?... Gutxi al lizake gure ele-ederrarentzat besterenak olan emaita, geronetik aiek lako olerkaririk atera ez baledi ere?”

Xoragarri zaizkit lini (itzulkizunak), ta ala zaizkiekela, nik uste, gaiñerakoei. Zearo zintzo egiñak, eta ortatik asi bear da. Erabak esan, iatorrizkoa berdintzen du eskuarkim ta ez bakan ere, kentzen dio, gure adierazle ugariari ta gure mintzo-mintxoari esker. Gaztelu’k ezagutzen du deuz adierazpide guzi oriek, eta aietaz ongi baliatzen da. Esangunea kutun dauka, ta musikari begiratuz, ahapaldi bikain bikaiñak ateratzen deuz.

(Orixe’k)

BAKARRALDIA

Bai benetan doatsu
mundu-otsari itzuri doana,
eta lurrean jakitun
bakan izan diranen
bidexka ixillez dabillana.

Aundien bizikera
arroak ez baitu kezkarazten,
mairu argiak urrez,
arri-nabarrez eraiki sapaia,
ark ez aintzat artzen.

Aotan aipagarri
izaterik ez dio ardura,
mingañak zurikeriz
goraipa dunaz ere
egiagatik ez jakin-gura.

Neri zer dit axola
beatz ariñak berezi nazan,
aize uts onen billa
ats-estuka banabil,
yoranez, irrika, il-bizian?

Oi mendi, iturri, ibai,
oi ixil gorde atsegingarri!
Ontzia galdu-urran,
itxas sumiñ ontatik
atseden eske bainator larri.

Loaldi etengabea,
egun arrai, garbi bat nai dut nik;
odolaz edo diruaz
arro danaren mutur gaiztoa,
eztut nai ikus jadanik.

Atzar nazate txoriak
txiuntza gozo ez ikasiaz,
eta ez besten mende
dagon arek oi ditun
kardaba gaitzak aldi guziaz.

Naiago nigan bizi;
griñatxar, bekaitz, gorroto, axut
ta ustekeri ezik,
goiari zor diodan
zoria bakarrez goza nai dut.

Mendi-malda beera
ba dut baratza eskuz landua,
udaberri aldian
lore ederraz apain,
lendanaz baitu nabari zitua.

T'ango ederra ikusi
ta geiagotzeaz edo naro,
muñatz lirain beera
ur-txirripa garbi bat ariñ,
jostari, ba dator arañ.

Eta gero emaro
zuaitz tartean zearka dabil,
eta bide batez
lurra belarrez jantziz,
loreak ugari dixuriz bipil.

Aizeak landa-mintza
egurasten, eun usai bidaliz;
susmur ezti gurias
daragie zuatzai,
urre t'algoa aantzaraziz.

Bezate diruketa
ontzira diranak uste aizunaz,
Ipar-Ego aizeak
leyaka diranean
ez dit axola asalda ditunaz.

Kirrinka dago masta,
gau illun biurtzen egun argia,
zerurano ba doa
naasiz iskanbilla,
urmendoiz ugalduz ugarria.

Mai bat gartxu, atsedean
onaz ongi betea nik aski;
arazki landuriko
zillarrerria, bego
ekaitzaz bildur oi eztanari.

Besteak aginpide
galkorrak ase eziñez egarri
erre dituño gaxoak,
itzalpera etzanda
nagon ni emen kanta-kantari.

Itzalpean etzanda,
untzorriz ta ereñotzez koroï,
buru-belarriz adi,
etorri gozo-mearen
doñu eratsu onen entzunkoi.

* * *

ZERUKO BIZIA

Lur bizigarri argi,
ez otzez ez beroz eztigarken
zoruntasun-belardi,
bazkategi gizen,
betiko poz-iturburu garden.

Purpur eta elurrez
burua koroï emanik loretan,
Artzai onak larrez,
esku garbi utsetan,
artalde maitea darabil bertan.

Ba doa, eta doatsu
darraizko ardiak; eta an larrosa
biziaz ala ditu:
zenbat geiago goza
garatzenago dan lore panpoxa.

Gero mendi barrena
on guzizkora daramaz; t'urean
poz benaz ditu urezta,
Artzai ta bazka batean
ta zori ona dan mai betean.

Eta gingara danean
goi-goi tinian eguzki gorria,
abaro, ausnarrean,
ardiaz bilbil gerria,
ots eztiz bazka du belarria.

Txirula ari du zoli,
ta oroz gañeko pozkario
arima barna dixuri,
ta sutan zorabio
On neurrigabera daragio.

Oi ura mintzo! Balinba
pits bat bederen zentzumenera
baletorkit, arima
zoramenez Zurera
ledin, den-dena bat-egitera!

Ba lekike non duzun
bazkalondoan kuluma gozorik;
leze ontatik urrun,
zure ardien albotik
doake, or-ona ibilge zangorik.

Katuen paradisua

Émile Zola (*Nouveaux contes á Ninon* narrazio liburutik, 1874)

Jatorrizko izenburua: “Le paradis des chats”.

Itzultzailea: Juan Luis Zabala

I

Izeba batek Angorako katu bat utzi zidan herentzian, inoiz ezagutu dudan piztiarik ergelena. Hona hemen zer kontatu zidan nire katuak, neguko arrats batez, errauts beroen ondoan.

Bi urte nituen orduan, eta munduko katurik gizenena eta inozoena nintzen. Adin samur horretan, agerian uzten nuen oraindik ere etxearen goxotasuna gutxiesten duen animalia baten harrokeria guztia. Eta, hala ere, a zer nolako zorra nuen Probidentziarekin, zuen izebaren etxean lekua eman zidalako! Emakume bihoztun hark adonatu egiten ninduen. Armairu baten atzealdean benetako logela bat neukan, eta lumazko kuxina, estalki hirukoitzarekin. Jatekoa ez zen etzalekua baino makalagoa; inoiz ere ez ogirik, inoiz ere ez zoparik, okela besterik ez, okela odoltsu bikaina.

Hara! Ba goxotasun horien erdian, desira bakarra nuen nik, amets bakarra: erdi irekitako leihotik irristatu eta teilatuetan barrena ihes egin. Laztanak gezak iruditzen zitzaizkidan, nire ohearen goxotasunak goragalea ematen zidan, neure buruari higuingarri irizteraino nengoen gizen. Eta zorionsua izateaz aspertuta ematen nuen egun osoa.

Esan behar dizut lepoa luzatuta aurreko teilatua ikusi nuela leihoetik. Lau katu zeuden han egun hartan, elkarren artean borrokan, ileak

laztuta, buztana zut, arbel urdinen gainean ihalozka, pozkarioz miauka. Inoiz hain ikuskizun apartekorik ikusi gabea nintzen. Harrezkerotzik, nire sinesmena finkatuta zegoen. Benetako zoriona teilatu horretan zegoen, hain leun ixten zen leiho haren atzean. Horren frogatzat neukan okela gordetzen zuten armairuen atea horrelaxe ixten zituztela.

Ihes egiteko erabakia hartuta zegoen. Bizitzan egon behar zuen okela odoltsuaz besterik. Ezagutzen ez duguna zegoen, ideala. Egun batean sukaldeko leihoa itxi gabe geratu zen. Azpian zegoen teilatu txiki batera jauzi egin nuen.

II

Bai ederrak zirela teilatuak! Hodi zabalak zituzten ertzetan, lurrin zorarriak isurtzen. Atseginez jarraitu nien hodie, hankak lokatz mehe ikaragarri epel eta leunean barneratzen zitzaizkidala. Belus gainean nenbilela zirudien. Eta bero ederra zegoen eguzkipean, nire gantza urtzen zuen beroa.

Ez dizut ukatuko dardarka nituela gorputz-adar guztiak. Izua zeukan barruan nire pozak. Zirrara bat dut bereziki gogoan, ia galtzadharrien gainera uzkaile ninduen. Etxe baten teilatuan zebiltzan hiru katu hurreratu zitzaizkidan modu itsusian miauka. Alditxartuta nengoen, piztia gizen bat banintz bezala tratatu ninduten, esan zidaten barre egiteko ari zirela miauka. Haiekin batera miauka hasi nintzen. Oso ederra zen. Gaztetxo haiek ez zuten nire gantz ergelik. Burla egiten zidaten, eguzkiak berotutako zinkeko plaken gainean bola baten antzera irris-tatzen nintzelako. Taldeko katar zahar bat aparteko adiskide egin zitzaidan. Nire hezitzailea izateko eskaini zidan bere burua, eta esker onez onartu nion.

Oi, zein urrun zegoen zuen izebak emandako behi-birika leuna! Hordietatik edaten nuen, eta inoiz edandako esne azukredunik goxoena baino goxoago irizten nion. Dena iruditzen zitzaidan ona eta ederra. Kate-me bat iragan zen, kateme xarmagarri bat, eta hura ikusteak ordura arte ezagutu gabeko zirrara piztu zidan barruan. Ordura artean, ametsetan baino ez nuen ikusia bizkarrezur maitagarriki malguko hain izaki goxorik. Iritsi berriarengana hurreratu ginen bizi-bizi nire hiru lagunak eta ni. Aurrea hartu nien besteei, eta kateme xarmagarriari nire konplimen-

duak egiteko puntuan nengoenean, nire lagunetako batek kosk egin zidan lepoan bortizki. Oinazez egin nuen oihu.

–Lasai! –esan zidan katar zaharrak, ni hezteko zereginean–. Horrelako beste asko ikusiko dituzu.

III

Paseoan ordubete eman ondoren, gose bortitz batek hartuta nengoan.

–Zer jaten da teilatuetan? –galdetu nion nire adiskide katarrari.

–Aurkitzen dena –erantzun zidan jakinduriaz.

Min eman zidan erantzun horrek, arretaz bilatu arren ez bainuen ezer aurkitzen. Halako batean, neska gazte langile bat ikusi nuen, txapitula batean, gosaria prestatzen. Mahai gainean, leihoaren azpian, txuleta eder bat zegoen, kolore gorri gustagarrikoa.

–Hona hemen nire aukera –pentsatu nuen, inozo.

–Eta mahai gainera jauzi egin eta txuleta hartu nuen. Baina, ni ikusi bezain azkar, langileak ikaragarriko kolpea eman zidan erratzarekin bizkarrezurrean. Txuleta utzita, ihes egin nuen, birao lazgarria boteaz.

–Herritik atera gabea zara ala? –esan zidan katarrak. Mahai gaineko okela urrutitik desiratua izatekoa da. Hodietan bilatu behar da

Inoiz ezin izan nuen ulertu sukaldeetako okela katuona ez izatea. Nire sabela benetan haserretzen hasita zegoen. Katarrak guztiz etsiarazita utzi ninduen esan zidalarik gauera arte itxaron behar genuela. Orduan jaitsiko omen ginen kalera, zabor pilak miatzera. Gauera arte itxaron! Lasaitasun osoz esaten zuen hori, filosofo zaildua izango balitz bezala. Niri ondoeza eragiten zidan hain baraualdi luzeaz pentsatze hutsak.

IV

Gaua mantso iritsi zen, izoztu egin ninduen behe-lainozko gau bat. Euria hasi zuen berehala, mehe, sarkor, bat-bateko haize-boladek astindua. Eskailera baten leihatetik jaitsi ginen. Bai itsusia iruditu zitzaidalakalea! Han ez zegoen jada bero eder hura, eguzki handi hura, hain goxoa

ki ihalozkatzeko aukera ematen zuten argizko teilatu zuri haiek. Nire hankak irristatu egiten ziren galtzada koipetsuan. Askotan gogoratu nintzen, mingostasunez, nire lumazko kuxinaren estalki hirukoitzaz.

Kalera jaitsi berriak ginela, nire adiskide katarra dardarka hasi zen. Txiki-txiki eginda, maltzurki desagertu zen etheen artean, niri ahalik eta arinen jarrai niezaiola esan eta gero. Garaje baten atea aurkitu orduko, hantxe babestu zen presaka, atseginezko urruma bat askatuz. Ihesaldi hartaz galdetu nionean:

-Ikusi al duzu otarre bat eta kako bat zeuzkan gizona? -galdetu zidan.

-Bai.

-Ba ikusi bagintu, jipoitu, burruntzian sartu eta jan egingo gintuzkeen.

-Burruntzian sartu eta jan! -egin nuen oihu-. Kalea ez al da ba gurea? Ez dugu jaten, jan egiten gaituzte!

V

Bien bitartean, ate aurreetako zaborrak hustuak zituzten. Etsipenez miatu nuen pila hartan. Errautsetara botatako bizpahiru hezur mehar aurkitu nituen. Orduan ulertu nuen zein goxoa den behi-birika freskoa. Nire adiskide katarra artista ageri zen zaborrak miatzen. Goizaldera arte lasterkarazi zidan, galtzada-harri bakoitzari behatuz, inolako presarik gabe. Ia hamar orduz jasan nuen euria, dardarka nituen gorputz-atal guztiak. Kale madarikatua, askatasun madarikatua, nola sentitzen nuen nire kartzelaren falta!

Egun argiz, katarrak, nire dardarak ikusirik:

-Aski al duzu dagoeneko? -galdetu zidan, arrotz baten moduan.

-Bai, bai! -erantzun nion.

-Etxera itzuli nahi al duzu?

-Bai horixe! Baina nola aurkitu etxea?

–Zatoz. Gaur goizean, zu irteten ikustean, jabetu naiz zu bezalako katu gizen bat ez dagoela askatasunaren pozetarako egina. Badakit non dagoen zure etxea, ate ondoraino eramango zaitut.

Soiltasunez esaten ari zen hori katar duin hura. Iritsi ginelarik:

–Adio –esan zidan, hunkidurarik txikiena ere adierazi gabe.

–Ez –oihu egin nuen nik–, ez dugu horrela agurtuko elkar. Nirekin etorriko zara. Ohe bera izango dugu erdi bana, eta okela ere berdin. Nire jabea emakume ona da...

Ez zidan amaitzen utzi.

–Ixo! –esan zuen zakar–. Ergela zara. Hil egingo nintzateke zure epeltasun bigunetan. Zure bizimodu oparoa ona da sasiko katuentzat. Katu libreek ez dute inoiz erosiko zure behi-birika eta zure lumazko kuxina kartzelan egotearen truke... Adio.

Eta teilatuetara igo zen berriro. Haren soslai mehar handia ikusi nuen, orduantxe irteten ari zen eguzkiaren laztanak eragindako atseginak dardarazia.

Etxera itzultzean, zure izebak zartailua eskuan hartu eta bozkario sakon batez jaso nuen zigorra eman zidan. Beroa izatearen eta jipoitu izatearen plazera dastatu nuen.

VI

–Hara! –ondorioztatu zuen nire katuak, bere burua luzatuz txingarren aurrean–. Benetako zoriona, paradisua, nire jabe maitea, okela dagoen gela batean itxita egotea eta jipoia jasotzea da.

Katuei buruz ari naiz.

Michu handia

Émile Zola (*Nouveaux contes á Ninon* narrazio liburutik, 1874)

Jatorrizko izenburua: “Le grand Michu”.

Itzultzailea: Juan Luis Zabala

I

Arratsalde batean, lauretako jolas-orduan, Michu handiak aparte hartu ninduen, patioko bazter batean. Beldur moduko bat eragin zidan aldarte serio bat ageri zuen; Michu ikaragarritzko ukabilak zeuzkan mutikote adoretsua baitzen, inondik inora ere etsai izaterik nahiko ez nukeena.

–Entzun –esan zidan, bere heziketa sakonik gabeko laborari ahots lodiarekin–, entzun, gutariko bat izan nahi al duk?

Zalantzarik egin gabe erantzun nion: “Bai!”, Michu handiaren ondoan zerbait izateak lausengatua. Orduan, azaldu zidan afera konplot bat zela. Egin zizkidan konfidentziek oso sentsazio atsegingarria utzi zidaten, eta uste dut harrezkero ez dudala parekorik sentitu. Azkenean, bizitzaren abentura eroetan sartzekoa nintzen, gorde beharreko sekretu bat izango nuen, egin beharreko borroka bat. Eta, dudarik gabe, gisa horretan engaiatzeko ideiak sentiarazten zidan beldur aitorrezinak nire konplize-rol berriak eragiten zizkidan poz saminen arteko erdiak baino gehiago bereganatzen zituen.

Beraz, Michu handiak hitz egiten zuen bitartean, miretsita nengoen haren aurrean. Tonu zakar samarrean sartu ninduen aferan, daukan energiari dagokionez erdipurdiko konfiantza baino ematen ez duen sol-

dadu bat banintz bezala. Hala ere, nire pozezko ikarak, hark esana entzuten nuen bitartean erakutsirik izango nuen estasi suharrak, nitaz iritzi hobea izatera bultzatu zuen.

Kanpaiak bigarren aldiz jo zuenean, biok bakoitza bere ilarara gindoazela, ikasten jarraitzeko:

–Ulertu duk, ezta? –esan zidan ahapeka–. Gutariko bat haiz... Ez duk beldurrik izango gutxienez, ez gaituk traizionatuko, ezta?

–O, ez, ikusiko duk... Zin egiten diat.

–Begi-tara begira geratu zitzaidan bere begi grisekin, gizon heldua-ren benetako duintasuna erakutsiz, eta oraindik ere esan zidan:

–Bestela, badakik, ez haut zafratuko, baina denei esango zieat traidore bat haizela, eta ez dik berriro inork ere hitz egingo.

Oraindik ere gogoan daukat mehatxu hark nigan izan zuen eragin berezia. Ikaragarritzko adorea eman zidan: “Aski da!”, esan nion neure buruari, “alferrik emango dizkidate munduko azalpen guztiak; infernuko etsaiak eraman nazala Michuri traizio egiten badiot!”. Berantetsita itxaron nion afalorduari. Erreboltak jangelan zartatu behar zuen!

II

Michu handia Var departamendukoa zen. Haren aitak, lur zati batzuen jabe zen laborari bat, armak hartu zituen 51n, estatu-kolpeak eragindako matxinadan. Hildakotzat eman zuten Uchäneko lautadan, baina ezkutatzea lortu zuen. Agertu zenean, inork ez zion kargu hartu. Besterik gabe, herrialdeko agintariak, jauntxoek, errentadun handi zein txikiak Michu ohoina deitu zioten.

Ohoin hark, gizon eskolagabe onest hark, A...ko ikastetxe batera bidali zuen semea. Dударik gabe, jakintsu nahi zuen, berak armak eskuan hartuta baino ezin aldeztu izan zuen kausaren garaipenaren alde. Guk, ikastetxean, modu lausoan genekien istorio haren berri, eta horrek gure ikaskidea oso pertsonaia beldurgarria zela pentsarazten zigun.

Horrez gain, Michu handia gu baino askoz zaharragoa zen. Ia hemezortzi urte zituen, laugarren mailan egon arren, gurekin. Baina ez ginen ausartzen horretaz txantxak egiten. Espiritu zuzena duten horietako bat

zen, kostata ikasten dutenak, ezer asmatzen ez dutenak; besterik gabe, zerbait zekienean, sakon zekien eta betiko. Indartsua, aizkora kolpez zizelkatua bezala, jaun eta jabe zen jolas-orduetan. Hori, gozotasun ikaragarritz. Behin baino ez nuen ikusi bere onetik irten arte suminduta; lepoa bihurritu nahi zion errepublikano guztiak lapurrak eta hiltzaileak zirela zioen begirale bati. Gutxi falta izan zen Michu handia eskolatik kanpora zezaten.

Geroago ulertu nuen, nire aspaldiko burkideaz oroitzean, haren jarrerara goxo eta gogorra. Haren aitak oso goiz izan zuen semea gizon bihurtu beharra.

III

Michu handiak gozatu egiten zuen ikastetxean, eta ez zen hori gu gutxien harritzen gintuena. Oinaze-iturri bakarra zuen: gosea. Michu handia beti zen gose.

Ez dut gogoan jateko halako irritsa duen beste inor ezagutu izana. Bere buruaz harro agertu ohi bazen ere, batzuetan komedia irrigarriak jokatzen zituen guri ogi puska bat, gosari bat edo askari bat kentzeko. Aire zabalean hazia, Maures mendilerroaren magalean, guri baino are lazgarriagoa zitzaion ikastetxeko sukaldearen urritasun xuhurra.

Hori zen gure hizketagai nagusietako bat, patioan, itzal-hari mehe batez babesten gintuen harresian zehar. Gainerakoak mindulinak ginen. Bereziki gogoan ditut bakailao bat saltsa arrosan eta indaba batzuk saltsa zurian, guztion madarikazioak jaso zituztenak. Plater horiek agertzen ziren egunetan, ez ginen isilik geratzen. Michu handiak, giza begirunez, gurekin batera egiten zuen oihu, bere mahaiko sei errazioak gogotik jango bazituen ere.

Michu handiaren kexu bakarra janari gutxiegi zelako izaten zen. Kasualitateak, gogaitzeko asmoa balu bezala, mahaiaren mutur batean kokarazi zuen, begiralearen ondoan, paseatzera gindoazenean tabakoa erretzen uzten zigun txoriburu bat. Arauak zioen maisuek bi errazio jateko eskubidea zutela. Horregatik, saltxitxak zerbitzatzen zituztenean, ikustekoa izaten zen Michu handiak nola begiratzen zien zeharka begirale txikiaren plateran bata bestearen ondoan pilatzen ziren saltxitxa zatiei.

–Nire erdia ere ez dik pisatzen –esan zidan egun batean–, eta nik halako bi jaten dik. Ez dik ezer uzten, arraioa! Ez duk asetzen!

IV

Baina buruzagiek erabakia zuten azkenean saltsa arrosako bakailaoaren eta saltsa zuriko indaben aurka matxinatu behar genuela.

Konspiratzaileek buru izatea eskaini zioten Michu handiari, jakina. Jaun horien plana heroikoa zen bere sinpletasunean: gosea greban jarriko zuten, elikagai orori uko egingo zioten, zuzendariak hotsandiz adierazi arte egunerokoa hobetu egingo zela. Michu handiak plan horri emandako baiezkua inoiz ikusi dudana abnegazio eta kuraia adierazpenik ederrena izan zen. Mugimenduaren burua izatea onartu zuen, gauza publikoaren alde sakrifikatzen ziren antzinako erromatarren heroismo lasaiarekin.

Atera kontuak beraz! Ez zuen kezkatzen bakailaoa eta indabak desgertzeak; gauza bakarra nahi zuen, gehiago izatea, nahi adina! Eta, gainera, barau egiteko eskatzen zioten! Geroago aitortu zidan aitak irakatsitako bertute errepublikano hark, elkartasuna, norbanakoaren sakrifizioa komunitatearen interesen alde, ez ziola sekula hura baino proba gogorragorik ezarri.

Gauean, jangelan –saltsa arrosako bakailaoaren eta saltsa zuriko indaben egunean–, guztion arteko adostasun zinez eder batez hasi zen greba. Platerak iritsi eta ez genituen ukitu ere egiten, gure ogi lehorra jaten genuen. Eta hori seriotasunez, geure artean ahots apalez hitz egin gabe, eskuarki egiten genuen moduan. Txikiek baino ez zuten barre egiten.

Michu handia bikain egon zen. Ogirik ere ez zuen jan lehen arratsean. Ukalondoak mahai gainean jarrita, erdeinuz begiratu zion jatekoa irensten ari zen begiraleari.

Begiraleak, ordea, zuzendariari deitu zion, eta zuzendaria ekaitz baten antzera sartu zen. Gogor egin zigun errieta, galdetuz ea nola kexatu gintezkeen afari harengatik, berak probatua baitzuen, eta oso goxoa iruditu baitzitzaion.

Orduan Michu handia zutitu egin zen.

–Jauna –esan zuen–, bakailaoa ustelduta dago, ezin dugu irentsi.

–Ondo da –egin zuen oihu begirale txoriburuak, zuzendariari erantzuteko astirik ere eman gabe–, baina aurreko arratsetan ia erretilu osoa jan duzu zeuk bakarrik.

Michu handia zeharo lotsatu zen. Arrats hartan, besterik gabe, ohera bidali gintuzten, esanez biharamunerako gogoeta egingo genuela, du-darik gabe.

V

Biharamunean eta biharamunaren ondorengo egunean, ikaragarria izan zen Michu handia. Begiralearen hitzak bihotza kolpekaturik zioten. Adorea eman zigun, esanez koldar hutsak izango ginela amore ematen bagenuen. Orain bere harrotasun guztia bideratzen zuen erakustera nahia ez zuenean ez zuela jaten.

Benetako martiria izan zen. Beste guztiok txokolatea, konfitura, are txerrikiak ere ezkututzen genituen ikasmahaietan, poltsikoak betetzearaino hartzen genuen ogi lehorra jaten laguntzeko. Hark, hirian inongo ahaiderik gabe eta era horretako gozagarriei uko eginda, han-hemenka aurkitutako papur batzuk zituen elikagai bakar.

Biharamunaren ondoko egunean, zuzendariak, ikasleok erretiluk ukitzeari uko egiten geniola ikusirik, adierazi zuen ogia banatzeari ere utziko ziola, eta orduan matxinada lehertu zen, bazkarian. Saltsa zuriko indaben eguna zen.

Michu handia, burua gose ikaragarriak nahastuta seguru asko, bat-batean zutitu zen. Begiralearen platera hartu zuen, hura ahoa betean jaten ari zela gutaz trufatzeko eta gure jangura areagotzeko, aretoaren erdira jaurti zuen, eta gero La Marseillaise kantatzeari ekin zion, ahots indartsuz. Denok altzarazi gintuen ufako handi baten antzekoa izan zen. Platerak, edalontziek, botilek dantza eder bat dantzatu zuten. Eta begiraleek, hondakinen gainetik pasatuta, jangela utzi zuten ahal bezain azkar. Ihesean zihoala, indaba erretilu batek jo zuen txoriburuaren bizkarra, eta erretiluko saltsak iduneko zuri handi bat margotu zion.

Baina kontua plaza gotortzea zen. Michu handia jeneral izendatu genuen. Mahaiak ateen aurrean metarazi zituen. Gogoan dut labanak eskuetan hartuak genituela guztiok. Eta La Marseillaise berrunbaka

jarraitzen zuen une oro. Matxinada iraultza bihurtzen ari zen. Zorionez, bakean utzi gintuzten hiru ordu luzez. Bazirudien zaintzaileen bila joanak zirela. Zalaparta arteko hiru ordu horiek nahikoa izan ziren gu lasaitzeko.

Jantokiaren atzealdean, patiora ematen zuten bi leiho luze zeuden. Herabeenek, han utziak gintuzten zigorgabetasun luzearekin izututa, leihoetako bat ireki zuten isilean eta desagertu egin ziren. Gainerako ikasleek jarraitu egin zieten, poliki-poliki. Aurki dozena bat matxinatu baino ez zituen inguruan Michuk. Orduan, ahots lakarrez esan zien:

–Segi besteengana, nahikoa da errudun bat izatea.

Ondoren, niri zuzenduta, zalantzatan bainengoen, gehitu zuen:

–Atzera egiten diat nire hitzean, ulertu behar duk!

Zaintzaileek ateetako bat bota zutenean, Michu handia bakarrik aurkitu zuten, mahai baten muturrean lasai eserita, hautsitako ontzien artean. Arrats berean bidali zuten aitarengana. Guk, berriz, ezer gutxi irabazi genuen matxinada hari esker. Hainbat astez bakailaoa eta indabak zerbitzatzeari utzi zioten. Gero, berriro agertu ziren, aldaketa bakar batekin: bakailaoa saltsa zurian, eta indabak saltsa arrosan.

VI

Denbora asko igaro eta gero, berriro ikusi nuen Michu handia. Ezin izan zuen ikasten jarraitu. Aitak utzi zizkion lursail txikiak lantzen zituena.

–Abokatu edo mediku txarra izango ninduan –esan zidan–, burua gogorregia neukalako. Hobe diat laborari izan. Hori nire kontua duk... Ez dik axola, zuek ederki utzi ninduzuen bakar-bakarrik. Eta nik, hain zuen ere, ikaragarri gustuko nitian bakailaoa eta indabak!

Bi egunkari bakar batean

berria

Informazioa

Informazio landu eta argigarria, diseinu berritzaile batekin emana

t
LAUTOS

Astialdia
12 orrialde egunero
Gertuko gaiak
Elkarrizketak
Erreportaiak
Kronikak
Mendia
Moda
Gastronomia
Jaiak...

...eta gainera

- **Mantangorri:**
Larunbatetan
16 orrialdeko gehigarri koloretsua
haur eta gaztekoentzat

- **Igandea:**
Asteko albisteak
patxadaz aztertzeko aukera.

- **Internet:**
Edizio jarraitua,
webgune tematikoak
eta eztabaidaguneak

● Euskaldunok behar dugun **berria**

kutxa gizarte ekintza

